

משרד החינוך
המנהל למדע ולטכנולוגיה
הפיקוח על מגמת אמנויות העיצוב

תולדות האמנות א' (816213)
מותאם לבתי ספר של המגזר הדתי
כיתות י"א – י"ב

פרק א:
פרקים באמנות יהודית וכללית

נספח- רשימת יצירות
תשע"ה – תשע"ו

מעודכן יולי 2014

רשימה עדכנית לבחינת בגרות בתשע"ה ותשע"ו

היצירות להוראה בתשע"ה – תשע"ו מסומנות באדום
היצירות המסומנות בתכלת מומלצות להרחבת הדיון בכיתה אך לא יכללו בבחינת הבגרות

מספרי היצירות הם לפי הסדר שלהן בערכות השונות

דגשים להוראה:

יש ללמד את שתי היחידות תוך שימת דגש על הזרמים ומאפייניהם.
 על התלמיד להבין את רצף ההתפתחות של הזרמים על ציר הזמן ואת התייחסותם זה לזה.
 היצירות המסומנות ברשימה הן המחייבות לבחינת הבגרות ומשמשות כדוגמאות לכל זרם.

הרחבה

רצוי ומומלץ להראות דוגמאות נוספות לפי שיקול דעת המורה על מנת שהתלמיד יקבל תמונה מלאה יותר.

דוגמאות אלו אינן מחייבות לבחינת הבגרות.

בכל זרם יש לשים דגש על הדברים הבאים:

- רקע היסטורי להתפתחות הזרם
- רקע רעיוני ופילוסופי להתפתחות הזרם
- יחסו של הזרם לזרמים שלפניו
- מאפייני הזרם מבחינה תכנית – הנושאים והמטרות
- מאפייני הזרם מבחינה צורנית – מרכיבים חזותיים המבטאים את המטרות.

בכל ניתוח יצירה יש לשים דגש על הדברים הבאים:

- איקונוגרפיה ותיאור היצירה
- מרכיבים חזותיים והקשר שלהם לנושא ולמסר
- הקשר בין היצירה ובין הזרם והתקופה

מקראה:

- **מיקוד סופי תשע"ה**
- היצירות המודגשות בתכלת מומלצות להבנת חומר הלימוד אך לא יכללו בשאלות הבגרות
- תוספת הדגשים וסוגיות לדיון מתוך תוכנית הלימודים

2.1 מצרים העתיקה

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G)

1. א. תרשים מסטבות, האלף ה-3 לפנה"ס
- ב. תרשים התפתחות ממסטבה לפירמידה משוכללת
2. א. הספינקס של המלך חפרן, כ- 73 מ' גובה, אבן חול, הממלכה העתיקה, השושלת ה-4.
- ב. שלוש הפירמידות בגיזה (150 מ' גובה בערך, אבן גיר). הממלכה העתיקה, השושלת ה-4, 2500 לפנה"ס לערך.
3. עבודה בשדה, האלף ה-3 לפנה"ס, ציור קיר, המסטבה של מנה.
4. משפט המתים, האלף ה-2 לפנה"ס, ציור על פפירוס
5. תכנית קרקע טיפוסית של מקדש שער
6. הפילון והאובליסק במקדש אמון, האלף ה-2 לפנה"ס, לוקסור
7. פסל המלך חפרן האלף ה-3 לפנה"ס, אבן דיווריט שחורה, 168 ס"מ גובה. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
8. המלך חפרן – פרט משקופית 7. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
9. צייד הציפורים, האלף ה-2 לפנה"ס, קטע מציור קיר מקבר בנוא-אמון
10. פסלי רעמסס ה-II בכניסה למקדש הסלע של האל הורוס באבו-סימבל, האלף ה-2 לפנה"ס (20 מ' גובה, אבן חול נובית)

סוגיות לדיון

- ◆ פולחן המתים והאמונה בהישארות הנפש
- ◆ הפוליתאיזם (ריבוי אלים) ופולחן המלך-אל
- ◆ אמנות בשירות הפטרון
- ◆ קאנון הציור והפיסול

מושגים מרכזיים

- ◆ מקדש אלים, מקדש קבר, פירמידה, קאנון, מוסכמות תיאור, חזיתיות, נוקשות, סימטריה, הירוגליפים, אימת החלל הריק, היררכיה של חשיבות, תיאור ייצוגי, אטריבוטים.

2.2 המשכן, המקדש וכליו

רשימת יצירות להעשרה ולהדגמה (J.A.)

1. מבנה המשכן – מראה כללי, החצר ואוהל מועד. שחזור ע"פ משה לווין
2. מבנה המשכן – מבט על אוהל מועד מבחוץ, יריעות המשכן וכיסויו. שחזור ע"פ משה לווין
3. מבנה המשכן – החלוקה בין הקודש לקודש הקודשים. שחזור ע"פ משה לווין
4. מבנה המשכן – המסך המפריד בין קודש לקודש. שחזור ע"פ משה לווין
5. מבנה המשכן – מבט מלמעלה, פנים המשכן – שחזור ע"פ משה לווין

6. פנים המשכן/אוהל מועד – כלי הקודש ומיקומם, שחזור ע"פ משה לוויין
7. מבנה המשכן – הפרוכות, שחזור ע"פ משה לוויין
8. מבנה המשכן – קרשי המשכן, שחזור ע"פ משה לוויין
9. כלי המשכן – ארון הברית/ארון העדות, הכפורת והכרובים, שחזור ע"פ משה לוויין
10. כלי המשכן – מזבח הזהב/מזבח הקטורת, שחזור ע"פ משה לוויין
11. כלי המשכן – מזבח הנחושת, מזבח העולה, שחזור ע"פ משה לוויין
12. כלי המשכן – שולחן לחם הפנים, שחזור ע"פ משה לוויין
13. כלי המשכן – מנורת הזהב, שחזור ע"פ משה לוויין
14. כלי המשכן – בגדי הכהן הגדול, שחזור ע"פ משה לוויין

2.3 יוון העתיקה – ערש תרבות המערב

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

11. תרשים אורדרים: דורי, יוני, קורינתי (שלוש שקופיות)
12. האקרופוליס, תכנית קרקע, המאה ה-5 לפנה"ס
13. האקרופוליס, מראה כללי, המאה ה-5 לפנה"ס
14. האקרופוליס, שחזור, המאה ה-5 לפנה"ס
15. מקדש הפרתנון, מראה כללי, המאה ה-5 לפנה"ס
16. מקדש הפרתנון, שחזור הגמלון, המאה ה-5 לפנה"ס
17. א. מבנה הארכתאון ומרפסת הקריאטידות
ב. הקריאטידות תומכות בגג המרפסת, המאה ה-5 לפנה"ס
18. פפלוס קורה, פיסול יווני ארכאי, המאה ה-6 לפנה"ס, שיש, 1.22 מ'
19. הרכב מדלפי + פרט, פיסול יווני טרום קלאסי, המאה ה-5 לפנה"ס, ברונזה, 1.80 מ' (שתי שקופיות)
20. אתנה פרתנוס, העתק רומי של פסל יווני קלאסי מהמאה ה-5 לפנה"ס (במקור מיוחס לפידיאס, נעשה מעץ עם ציפוי זהב ושנהב גובהו היה 12 מ')
21. ניקה מסמותרקי, פיסול הלניסטי, המאה ה-2 לפנה"ס, שיש, 2.40 מ'
22. זקנה שיכורה, פיסול הלניסטי, סוף המאה ה-3 לפנה"ס, שיש, 92 ס"מ
23. פסיפס קרב אלכסנדר + פרטים, פומפי, המאה ה-1 לספירה

סוגיות לדיון

♦ יוון הארכאית (מאות 8–5 לפנה"ס)

- המיתולוגיה היוונית
- תרבות הספורט
- הקורוס והקורה – מוסכמות עיצוב, התגבשות הקאנון היווני
- גילוף באבן – סגנון סכימתי

♦ יוון הקלאסית (המאה ה-5 לפנה"ס)

- התפתחות הדמוקרטיה בערי יוון

- אדריכלות המקדשים ועיטוריהם
- האורדרים: דורי, יוני, קורינתי
- פיסול חופשי ותבליט
- הסגנון הקלאסי האידיאליסטי

◆ יוון ההלניסטית (מאות 1–4 לפנה"ס)

- התפשטות הסגנון ההלניסטי בעקבות כיבושיו של אלכסנדר מוקדון
- הנושאים החדשים: תיאורי הווי, סצינות שוליות
- סגנון ריאליסטי ופתטי, ביטויים דרמטיים ואקספרסיביים

מושגים מרכזיים

- מיתולוגיה, אורדר דורי, אורדר יוני, אורדר קורינתי, גמלון, כותרת, עמוד, סטילובט (בסיס המקדש), ארכאי, קלאסי, הלניסטי, סכימתי, אידיאליסטי, ריאליסטי, הרמוניה, איזון, פרופורציות, אטריבוטים.

2.4 רומא הקיסרית – אדריכלות מונומנטלית ופיסול תעמולתי

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

24. פורום רומנו – שחזור מתקופת קונסטנטינוס
25. הפנתיאון – פניס+חוץ, המאה ה-1 לספירה, רומא (שתי שקופיות)
26. הבזיליקה של קונסטנטינוס ומקסנטיוס, שרידים+שחזור, רומא, המאה ה-4 לספירה
27. תכנית קרקע של בזיליקות קונסטנטינוס ומקסנטיוס וטרינוס
28. מקדש הגריפס, ניס, צרפת, המאה ה-1
29. שער טיטוס – מראה כללי, רומא, 80 לספירה
30. שער טיטוס – תבליט, תהלוכת שלל בית-המקדש, רומא, 80 לספירה, נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
31. שער קונסטנטינוס – רומא, המאה ה-4 לספירה
32. שער קונסטנטינוס – פרטים, רומא, המאה ה-4 לספירה
33. עמוד טריאנוס – מראה כללי, רומא, המאה ה-2 לספירה
34. עמוד טריאנוס – פרט, רומא, המאה ה-2 לספירה
35. הקולוסיאום, רומא, המאה ה-1 לספירה (שתי שקופיות)
36. גשר גארד, ניס, צרפת, המאה ה-1 לספירה
37. האקוודוקט בקיסריה, המאה ה-1 לפנה"ס
38. הפטריקי עם שני הראשים, המאה ה-1 לפנה"ס, שיש
39. אוגוסטוס מ"פרימה פורטה", המאה ה-1 לפנה"ס, שיש, 2.04 מ'
40. דיוקן גברת פלבית, רומא, המאה ה-1 לפנה"ס, שיש
41. דיוקן טיטוס, רומא, המאה ה-1 לפנה"ס, שיש, גודל טבעי
42. מרקוס אורליוס על סוס+פרט, רומא, המאה ה-2 לפנה"ס, ברונזה, 3.5 מ'. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
43. נוף ארכיטקטוני, ציור קיר מווילה בבוסקוריאלה, פרסקו, איטליה, המאה ה-1 לפנה"ס

44. האופה ולקוחותיו, ציור קיר, פרסקו, פומפיי, המאה ה-1 לספירה (ציור הלניסטי בשטח רומי)

סוגיות לדיון

- ◆ שיטות בנייה מתוחכמות, אדריכלות עירונית – הנדסה אזרחית
- ◆ מונומנטים תעמולתיים של הקיסר
- ◆ פיסול ותבליט – אידיאליזם וריאליזם

הצעות למורה

- ◆ אפשר להמליץ לתלמידים לקרוא את הספר "האזרח הראשון ברומא" מאת הסופרת קולין מקלוג. ספר זה עוסק בקיסרות הרומית בהתהוותה. זהו רומן היסטורי מרתק, המתבסס על מחקר ומאפשר הצצה לחיים הפוליטיים ולחיי היום-יום ברומא העתיקה.
- ◆ מומלץ גם לצפות בסרטים "בן-חור" ו"הגלדיאטור".

מושגים מרכזיים

- ◆ קשת, קמרון, שער ניצחון, פרום, בזיליקה, אידיאליזם, ריאליזם, מסכת מוות, תיאור רשמי ייצוגי, תיאורי הווי, רפובליקה, אימפריה

2.5 ארץ-ישראל – ממקדש הורדוס עד "מקדש מעט"

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

15. חרות אביגד, חריטה בטיח, מנורה, מזבח ושולחן לחם הפנים, ירושלים, המאה ה-1 לפנה"ס
16. מטבע מתתיה אנטיגונוס עם סמל המנורה, 40 לפנה"ס
17. **שריד של צלחת זכוכית מוזהבת עם ציור של בית-המקדש, המאה ה-3-4, רדיוס 5.7 ס"מ**
18. שחזור בית-המקדש של הורדוס, מלון הולילנד, ירושלים
19. שקל כסף משנת ג' למרד הגדול ברומאים, 69 לספירה
20. **מטבע מתקופת בר-כוכבא, טטרדרגמה, 132 לספירה:**
- א. מצדה האחד ארבעה עמודים וביניהם ארון הברית או דימוי של חזית המקדש.**
- ב. מצדה השני ארבעת המינים ושופר – סמלי בית-המקדש**
21. מטבע "יודיאה קאפטה" (יהודה השבויה) ובצדה השני דיוקן של הקיסר אספסיאנוס, 71 לספירה
22. בית-הכנסת במצדה, המאה ה-1 לספירה
23. בית-הכנסת במצדה – מבט מלמעלה, המאה ה-1 לספירה
24. בית-הכנסת בברעם – הצעת שחזור, המאה ה-3-4 לספירה
25. בית-הכנסת בברעם – המאה ה-3-4 לספירה:
 - א. חזית המבנה.
 - ב. פרט.
26. בית-הכנסת בכפר נחום – מראה כללי, המאה ה-4-5 לספירה
27. בית-הכנסת בכפר נחום – מבט לתוך פנים המבנה, המאה ה-4-5 לספירה
28. בית-הכנסת בכפר נחום – שחזור החזית, המאה ה-4-5 לספירה
29. תבליט ארון קודש/ארון הברית (מקדש על גלגלים) – כפר נחום, אבן גיר, המאה ה-4-5 לספירה

30. בית-הכנסת בכפר נחום – עיטורים אדריכליים צמחיים על גבי קורות אבן, עיטורים אדריכליים על וולטות אבן, תמר ודקל, המאה ה-4–5 לספירה (שלוש שקופיות).
31. שריד תבליט ארון הקודש של נברתין, אבן גיר, תחילת המאה ה-4

2.6 סוריה – דורא אירופוס

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

32. דורא אירופוס – שחזור ציורי הקיר, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה
33. דורא אירופוס – תרשים קיר אולם בית-הכנסת, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה
34. דורא אירופוס – תכנית קרקע וחתך איזומטרי, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה
35. דורא אירופוס:
- א. גומחת ארון הקודש
- ב. תרשים ארון הקודש
36. דורא אירופוס – ציור קיר, אהרון במשכן/מקדש-שלמה, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה
37. דורא אירופוס – ציורי קיר, ארון הברית בידי פלשתים, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה
38. דורא אירופוס – ציורי קיר, משיית משה מהיאור, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה
39. דורא אירופוס – ציורי קיר, נס המים במדבר, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה
40. דורא אירופוס – ציורי קיר, אסתר ואחשורוש, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה
41. דורא אירופוס – ציורי קיר, חזון העצמות היבשות, סוריה, אמצע המאה ה-3 לספירה.

סוגיות לדיון

- ◆ הרקע ההיסטורי של העיר ושימור בית-הכנסת
- ◆ בית-הכנסת – תכנית, חתכים, מבנה, כיוון התפילה, הספסלים, החזית
- ◆ האדיקולה וגומחת ארון הקודש
- ◆ תכנית העיטור (הצגת התכנית ללא דיון על הפרשנויות השונות)
- ◆ הסיפור הנרטיבי – אמנות נרטיבית בעת העתיקה
- ◆ טקסט ותמונה – המקרא והמדרש – הסיפור המקראי והמדרשי העומד בבסיס הציור
- ◆ מרכיבי הסגנון, השפעות קלאסיות ומזרחיות, תנוחות, צורות לבוש, ועוד.

הצעות למורה

- ◆ יש להשוות את אמנות הסביבה בת התקופה (כמו האמנות ההלניסטית-רומית) תוך התייחסות לדימויים החזותיים ולאמנות הסביבה, כגון חזית המקדש בציור הקיר בדורא אירופוס מול דימויים אחרים של בית המקדש על מטבעות. תיאור של דמויות בלבוש התקופה, תנוחות וכדומה. אפשר להיעזר בציור ובפיסול יווני-רומי.

מושגים מרכזיים

- ◆ תכנית עיטור, גומחה (נישה), איקונוגרפיה, פרשנות מדרשית, ציור קיר, פרסקו, תיאור נרטיבי, ציור פיגורטיבי, סגנון, עיר ספר רומית, האימפריה הפרסית-סאסנית, השפעות קלאסיות.

3.1 התקופה הביזנטית המוקדמת

3.1.1 אמנות קבורה בארץ-ישראל וברומא

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

42. קברי נחל קדרון:
 א. "יד אבשלום"
 ב. קברי בני חזיר
43. תחתית זכוכית עם עלי זהב, נמצאה בקטקומבה יהודית ברומא (המאה ה-3-4 לספירה), עם סמלים יהודיים, ארון-קודש עם מגילות, מנורות, שופר, ארבעת המינים, כדים ואריות
44. ציור קיר מקטקומבה יהודית – תיאור של ארון קודש ומנורות, רומא, המאה ה-4
45. בית-שערים – הכניסה למערת הקברים, חזית משולשת עם קשתות, המאות ה-2-3 לספירה
46. בית-שערים – מערכת קברים מספר 3, תבליט מנורה מעל דמות אדם, המאות ה-2-3 לספירה
47. בית-שערים – מערכת קברים מספר 20, סרקופג האריות, המאות ה-2-3 לספירה
48. בית-שערים – מערכת קברים מספר 20, סרקופג מסכה, המאות ה-2-3 לספירה

3.1.2 ארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד – בתי-כנסת ועיטוריהם

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

49. "העיר ירושלים הקדושה", פרט מתוך פסיפס מידבא בעבר הירדן, 565 לספירה
50. בית-הכנסת בחמת טבריה – צילום, מבט כללי, המאה ה-4 לספירה
51. בית-הכנסת בחמת טבריה – תכנית קרקע, המאה ה-4 לספירה
52. בית-הכנסת בחמת טבריה – פסיפסי הרצפה, מראה כללי, המאה ה-4 לספירה
53. בית-הכנסת בחמת טבריה – פסיפסי הרצפה, גלגל המזלות ופנל ארון הקודש והמנורות, המאה ה-4 לספירה
- לספירה**
54. בית-הכנסת בחמת טבריה – פסיפסי הרצפה, גלגל מזלות, המאה ה-4 לספירה
55. בית-הכנסת בחמת טבריה – פסיפסי הרצפה, הליוס, פרט, המאה ה-4 לספירה
56. בית-הכנסת בחמת טבריה – פסיפסי הרצפה, תקופת ניסן, המאה ה-4 לספירה
57. א. בית-הכנסת בציפורי – תוכנית הפסיפסים, המאה ה-5 לספירה
 ב. בית-הכנסת בציפורי – פסיפסי הרצפה, גלגל המזלות, המאה ה-5 לספירה
58. בית-הכנסת בציפורי – פסיפסי הרצפה, שולחן לחם הפנים, המאה ה-5 לספירה
59. בית-הכנסת בציפורי – פסיפסי הרצפה, אחת משתי המנורות, המאה ה-5 לספירה
60. בית-הכנסת בציפורי – הקורבנות, המאה ה-5 לספירה
61. בית-הכנסת בציפורי – סל ביכורים או מנחה, המאה ה-5 לספירה
62. בית-הכנסת בציפורי – הנערים והחמור, פרט מעקדת יצחק, המאה ה-5 לספירה
63. בית-הכנסת בית אלפא – תכנית קרקע, המאה ה-6 לספירה
64. בית-הכנסת בית אלפא – פסיפסים, מראה כללי, המאה ה-6 לספירה
65. בית-הכנסת בית אלפא – שלושת הפנלים של הרצפה, המאה ה-6 לספירה

66. בית-הכנסת בית אלפא – פסיפסי הרצפה, פנל ארון הקודש והמנורות, המאה ה-6 לספירה

67. בית-הכנסת בית אלפא – פסיפסי הרצפה, גלגל מזלות, המאה ה-6 לספירה

68. בית-הכנסת בית אלפא – עקדת יצחק, המאה ה-6 לספירה

69. בית-הכנסת במעון נירים – פסיפסי הרצפה, המאה ה-6 לספירה

70. בית-הכנסת השומרונים באל-חירבה – פסיפס, חזית ארון קודש, מנורה ושולחן לחם הפנים, המאה ה-4 לספירה

71. בית-הכנסת בבית שאן – פסיפסי הרצפה, המאה ה-6 לספירה

72. בית-הכנסת בעזה – פסיפס, דוד המנגן, המאה ה-6 לספירה

73. בית-הכנסת במירות – פסיפס דוד ממרות, דמות של לוחם יושב מוקף בכלי נשק ומעליו כתובת, המאות ה-5-6

74. מנורת ברונזה מסוריה, תעתיק של נר חרס, המאות ה-5-6 לספירה

75. קמע נגד עין הרע, עם מבנה דמוי מקדש בין שתי מנורות, המאה ה-5 לספירה

סוגיות לדיון

- ◆ חיי היהודים תחת השלטון הרומי-ביזנטי בארץ-ישראל
- ◆ השינויים שחלו במבנה בתי-הכנסת במיקום הבימה וארון הקודש, והתאמתם לצורכי התכנסות ונוהלי התפילה
- ◆ שינויים במגמת העיטור: מהדגשה על החוץ להדגשה על הפנים
- ◆ רצפת הפסיפס – העיטור ומשמעותו: גאולה (בניית בית-המקדש), חיי יום-יום (מחזוריות), ישועה והבטחה (המשכיות), ועוד
- ◆ "הדיבר השני" והימצאותם של מוטיבים פיגורטיביים ואליליים בבתי-הכנסת.
- ◆ קישוט בתי-הכנסת הקדומים: נושאים, סמלים וסצנות מקראיות תוך התייחסות למשמעות האיקונוגרפית
- ◆ מטרת העיטור של רצפות הפסיפס, סיפורי המקרא, והסמלים היהודיים ומשמעות בבית הכנסת.
- ◆ סגנון הפסיפסים: סכימטי - נאיבי, נטורליסטי, נפחי, דקורטיבי, ועוד.

הצעות למורה

- ◆ אפשר לדון בבתי-הכנסת הקדומים תוך התייחסות לקישוט, השוואה בין המוטיבים, המכנה המשותף והשוני ביניהם, השוואות סגנוניות ועוד. רצוי לעשות טבלאות לסיכום הנושא.
- בית אלפא – לבקר במקום, או להציג קלטת.
- ◆ ניתן להשוות את פסיפסי בית-הכנסת בציפורי לפסיפס בית-הכנסת השומרונים.

מושגים מרכזיים

בית-עם, בית התכנסות, מבנה בזיליקלי, אפסיס, פסיפס, ארון קודש/היכל, בימה/תיבה, חדר/היכל, תפילה וקריאה בתורה, כיוון התפילה, פרשה, הפטרה, גלגל המזלות, מזלות החודשים, חודשי השנה העברית, הליוס, ארבע עונות, האנשה (פרסוניפיקציה), חזית מקודשת, מנורה, מחתה, שופר, אריה, ציפור, ארון הקודש (או ארון הברית), ארבעת המינים, "סצנות הצלה", "סמלי גאולה", שריגים מאוכלסים או מקלעת מאוכלסת, כתובות הקדשה, תנאים, אמוראים, סנהדרין, משנה, תלמוד.

3.1.3 אמנות ביזנטית קדומה

רשימת יצירות להעשרה ולהדגמה (J.A.G)

45. הרועה הנאמן, פרסקו מקטקומבה של סן קליסטו, רומא, המאה ה-3
46. אורנט, פרסקו מקטקומבה של פריסילה, רומא, המאה ה-3
47. הרועה הנאמן, פרט, סרקופג הרועה הנאמן, רומא, 270 לספירה
48. סרקופג יוניוס באסוס, רומא, המאה ה-4 (יצירת רשות)
49. עקדת יצחק, פרט, סרקופג יוניוס באסוס, רומא, המאה ה-4
50. אורפאוס מירושלים, פסיפס רצפה – אורפאוס מנגן על נבל, מסביבו סטיר, קנטאור ובעלי-חיים שונים מאזינים לנגינתו המופלאה, התגלה ליד שער שכס, המאה ה-5
51. הרועה הנאמן, פסיפס מהמאוזולאום של גלה פלצידיה, רוונה, המאה ה-5 (יצירת רשות)
52. סנטה מריה מג'ורה, פנים הבזיליקה, רומא, המאה ה-5
53. כנסיית סנט-פטרס, תרשים איזומטרי וחתך המבנה, רומא, המאה ה-4
54. כנסיית סנט-ויטלה ברוונה, המאה-6:
- א. חוץ
- ב. תכנית קרקע
- ג. פנים (שלוש שקופיות)
55. אברהם, שלושת המלאכים ועקדת יצחק – פסיפס מסנט-ויטלה, רוונה, המאה ה-6
56. כנסיית הגיה סופיה – מראה כללי מבחוץ, המאה-6
57. כנסיית הגיה סופיה – תכנית קרקע, המאה-6
58. כנסיית הגיה סופיה, פנים, מבט לחלל המבנה, המאה-6
59. כנסיית הגיה סופיה – פנים, מבט לכיוון הכיפה, המאה-6
60. כנסיית הגיה סופיה – כותרת תחרה מורכבת, המאה-6

3.2 אמנות מוסלמית ואדריכלות מוסלמית

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G)

61. כיפת הסלע בירושלים – מראה כללי של המתחם, המאה ה-7
62. כיפת הסלע בירושלים – המאה ה-7:
- א. מבט מבחוץ
- ב. חתך איזומטרי
63. כיפת הסלע בירושלים – תכנית קרקע, המאה ה-7
64. כיפת הסלע בירושלים – קישוטי הפסיפסים, המאה ה-7 (שלוש שקופיות)
65. המסגד הגדול בדמשק – תכנית קרקע, המאה ה-8
66. המסגד הגדול בדמשק – מבט לחצר המסגד, המאה ה-8
67. המסגד הגדול בדמשק – יער עמודים, מבט לאולם התפילה, המאה ה-8
68. המסגד הגדול בדמשק – הפסיפסים באכסדרה הפנימית, המאה ה-8

69. המסגד הגדול בדמשק – חלון סבכה עשוי סטוקו, המאה ה-8
70. המסגד הגדול בקורדובה – תכנית קרקע, המאה ה-10
71. המסגד הגדול בקורדובה – חזית המבנה, המאה ה-10
72. המסגד הגדול בקורדובה – יער עמודים, מבט לאולם התפילה, המאה ה-10
- 73. המסגד הגדול בקורדובה – המחרב, שיבוצי שיש בתוספת של כתב, המאה ה-10**
74. ארמון אלהמברה בגרנדה, ספרד – תכנית קרקע, המאה ה-14
75. ארמון אלהמברה בגרנדה – מראה כללי לכיוון הגינה, המאה ה-14
- 76. ארמון אלהמברה בגרנדה – קשתות מוקרנס (נטיפים), המאה ה-14**
77. ארמון אלהמברה בגרנדה – הקשתות העגולות, קשר בין פנים לחוץ, המאה ה-14
78. ארמון אלהמברה בגרנדה – תעלות המים וקישוטי סטוקו, קשר בין פנים לחוץ, המאה ה-14
79. ארמון אלהמברה בגרנדה – המאה ה-14 המוקרנס (נטיפים) בכיפה, המאה ה-14
80. ארמון אלהמברה בגרנדה, המאה ה-14:
- א. החצר הפנימית ומזרקת האריות
- ב. מזרקת האריות, האדריכל: בנו של רבי שמואל הנגיד
81. מסגד השאח באספהאן, פרס – תכנית קרקע, תכנית ארבעת האיוונים, המאה ה-17
82. מסגד השאח באספהאן – מבט לעבר הכיפה עם עיטורים מאריחי קרמיקה צבעוניים, המאה ה-17
83. מסגד השאח באספהאן – מבט מהחצר הפנימית לכיוון אחד האיוונים, המאה ה-17
84. מיניאטורה של הצייר ביהזאד – יוסף וזולכיה, מתוך "בוסתן" של סדי, איראן, המאה ה-15
85. איור מתוך המקאמות של אלחריי, הדרשה במסגד, בגדד, המאה ה-13
86. כריכת עור לקוראן, איראן, המאה ה-16
87. קופסת שנהב מגולפת בעיטור צמחי, בעלי-חיים וכתב, ספרד, המאה ה-10
- 88. מחרב מקרמיקה עם קישוטים, פסוקי קוראן ומנורת מסגד, איראן, המאה ה-13**

סוגיות לדיון

- ◆ רקע היסטורי – התפשטות האסלאם (מאות 6–17)
- ◆ מבני פולחן ותפילה – טיפוסים מסגדים: מסגד חצר, מסגד ארבעת האיוונים
- ◆ המרכיבים האדריכליים של מבנה המסגד והמוקדים הפנימיים.
- ◆ העקרונות המנחים את דת האסלאם מבחינת עיטור המבנה ומבחינת השימוש בו.
- ◆ סגנון העיצוב: גאומטרי וצמחי (ערבסקה) בעיטורים נטולי דמויות. שימוש בכתב מסוגן כחלק מהעיטור. סגנון סכימתי, שטיחות, מקצב ודגמיות
- ◆ סוגים שונים של עיטור מבני דת מוסלמיים. איור ועיטור כתבי-יד מוסלמיים.

הצעה למורה

- ◆ ניתן להשוות את המסגדים למבני דת או מבני ציבור אחרים בני אותה תקופה. יש להתייחס לעקרונות המנחים את דת האסלאם מבחינת עיטור המבנה ומבחינת השימוש הפונקציונלי בו. רצוי להשוות בין כיפת הסלע ובין כנסיית סנט-ויטלה ברוונה, או בין בזיליקה נוצרית ובין מסגד מבחינת התכנית, העיטור והשימוש במבנה.
- ◆ יש להתייחס לצורת המבנה של כיפת הסלע כאובייקט מרכזי בתיאורים של ירושלים הן ביהדות והן בנצרות.

מושגים

- ◆ מחרב, מנבר, ערבסקה, אבלק, מוקרנס, מינרט, מואזין, קיר הקיבלה, מסגד חצר, איוון, קשת פרסה, קשת תלתנית, קשת עיוורת, פסיפסי קיר, אריחי קרמיקה, קוראן.

3.3 האמנות של יהודי ספרד והקהילות של יהודי ספרד

3.3.1 בתי-הכנסת בספרד ובקהילות של יהודי ספרד

3.3.1.1 בתי-הכנסת בספרד בימי-הביניים

רשימת תמונות (J.A.)

76. בית-הכנסת סנטה מריה לה בלנקה, טולדו, פנים, 1260 (נבנה בשנת 1205 על-ידי יוסף אבן שושן)

77. בית-הכנסת סנטה מריה לה בלנקה, טולדו, ליתוגרפיה של פנים המבנה מ-1846, למטה: חתך ותכנית

קרקע, 1260

78. אל-טרנזיטו – בית-הכנסת של שמואל הלוי אבולעפיה, טולדו, 1356:

א. משמאל, המבנה מבחוץ. באמצע, מבט לכיוון התקרה. מימין, מבט לקיר ההיכל

ב. מבט לאולם ולקיר ההיכל

79. בית-הכנסת אל-טרנזיטו, טולדו, פרט מעיטור המבנה בסגנון מודרן, 1356

סוגיות לדיון

- ◆ הרקע ההיסטורי: תור הזהב של היהודים בספרד בתקופה המוסלמית
- ◆ בתי-הכנסת בספרד בתקופה הנוצרית
- ◆ גירוש ספרד והקהילות של יהודי ספרד
- ◆ השווה והשונה בבתי-הכנסת בספרד
- ◆ היעדר בימה בחלל בית-הכנסת בספרד, השערות ושחזור
- ◆ ייחודם של בתי-הכנסת בקהילות ספרד (ותפוצת ספרד), מיקום הבמה/התיבה, ארון הקודש/ההיכל, הספסלים
- ◆ האמנות והאדריכלות של יהודי ספרד והאמנות והאדריכלות המקומית בספרד – מקורות השראה והשוואה
- ◆ השפעות ספרדיות ומוסלמיות על עיצוב בתי-הכנסת
- ◆ העיטור, ושימוש במרכיבים אדריכליים המאפיינים את אמנות האסלאם
- ◆ שימוש בחומרים המאפיינים את אמנות האסלאם
- ◆ כתובות ומיקומן – שימוש בכתב לעיטור המבנה

הצעה למורה

- ◆ מומלץ להשוות את בתי-הכנסת הספרדים למבנים בני התקופה (כמו המסגד הגדול בקורדובה וארמון אלהמברה), ולדון בהשפעות מוריות וגותיות בספרד על מבנים אלה.

3.3.1.2 בתי-הכנסת בקהילות של יהודי ספרד

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

80. בית-הכנסת הפורטוגלי "עץ חיים", אמסטרדם, 1675 :
 א. צילום: פנים האולם, מבט לעבר ארון הקודש, הספסלים ערוכים זה מול זה כמנהג יהודי ספרד
 ב. צילום: מבט מעזרת הנשים לעבר האולם
81. בית-הכנסת הפורטוגלי "עץ חיים", אמסטרדם, 1675 :
 א. תחריט ההצבעה על עיצוב בית-הכנסת, מימין למעלה תרשים חיצוני של המבנה, משמאל למעלה תכנית קרקע, במרכז האלגוריות של האומנויות
 ב. תחריטי פיקארד, משנת 1725, חג סוכות בבית-הכנסת הפורטוגלי
82. בית-הכנסת הפורטוגלי "עץ חיים", אמסטרדם, ציור שמן, מבט לכיוון הבמה המרכזית (גברים ונשים יחד)
83. בית-הכנסת בויס מרקס, לונדון, ציור שמן (סיגנון מגורשי ספרד)
84. בית-הכנסת אבן דנאן, פס, מרוקו, המאה ה-17 :
 א. פנים
 ב. מבט לכיוון התיבה
 ג. מבט אל ההיכלות
85. א. בית-הכנסת כוהנים דיגתייה, ג'רבה, טוניס, המאה ה-18-19
 ב. חצר פנימית של ישיבת הדיגת, המאה ה-17-18, ג'רבה, טוניס
86. בית-הכנסת בחלב, סוריה, מבט לתיבה שבחצר, המאות ה-15-19, (מבנה מרובה היכלות)
87. בית-הכנסת ה"פאראדסי", קוצ'ין, דרום מערב הודו, המאה ה-18 :
 א. צילום חוץ
 ב. צילום פנים
88. בית-הכנסת בצ'ינמנגאלם – כניסה, מנורת זכריה, הודו, 1619
89. בית-הכנסת "אבוהב" בצפת, מבט לכיוון הבימה, נבנה במאה ה-16
90. בית-הכנסת יוחנן בן זכאי, פנים מבט להיכלות ולבימה, ירושלים, המאה ה-16
91. בית-הכנסת קולאשי, פנים, הבמה והתקרה הצבועה בדגמים גאומטריים וצמחיים, גרוזיה, המאות ה-18-19
92. חלק מקיר המזרח של בית-כנסת עם פתחי ההיכלות, שילוב בין כתב עברי ועיטורים צמחיים. עשוי מאריחי קרמיקה צבעונית, צורות הפתחים והעיטורים אופייניות לאסלאם, פרס, המאה ה-16
93. בית אמינוב, שימש כבית-כנסת, ציורי דגמים גאומטריים על עץ וסטוקו, בוכרה, אוזבקיסטן, 1900

3.3.2 כתבי-יד יהודיים – מזרחיים וספרדיים

3.3.2.1 כתבי-יד מזרחיים

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

94. תנ"ך לנינגרד הראשון, מצרים, 929 :
 א. דף שטיח עם תבנית של כלי המשכן
 ב. דף שטיח מעוטר בעלה זהב בצורת פרח בעל ארבעה עלי כותרת
95. **תנ"ך לנינגרד השני, עמוד שטיח עם מיקרוגרפיה בצורת קשת דמוית מחרב, מצרים, 1010**
96. פרשת שלח לך, שני עמודים מכתב-היד, למעלה עמודי הפתיחה המעוטרים של הפרשה, למטה עמוד השטיח הסוגר את כתב-היד, מצד שמאל הקולופון ממוסגר, מצרים, 7-1106

97. כתר דמשק, עמוד שטיח, נכתב על-ידי מנחם בן-אברהם, מעוטר בתשלובות צמחיות מוקפות במיקרוגרפיה, בורגוס, ספרד, 1260
98. חומש תימני, עם מדליונים צבעוניים ומיקרוגרפיה, צנעא, תימן, 1469
99. תנ"ך ליסבון, עמוד שטיח עם מיקרוגרפיה, ומסביב מסגרת מעוטרת, פורטוגל, 1482

3.3.2.2 כתבי-יד ספרדיים

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

ספרי תנ"ך

100. תנ"ך טולדו – כלי משכן ומקדש, ספרד, 1277
101. תנ"ך פרפניאן – תיאור של כלי המשכן והמקדש, ספרד, 1299
102. תנ"ך סְוֹוִיָּה – חזון זכריה בדף סיום (פרק ד' – "מנורת זהב ומשני צידיה עצי זית-יצהר, מעליה גולה, מוצקות וצנתרות זהב"), פורטוגל, 1300
103. תנ"ך פרחי – כלי משכן ומקדש, פרובנס, 1366–1382
104. תנ"ך סרגוסה – כלי משכן ומקדש, ספרד, 1404
105. התנ"ך הקטלוני של הדוכס מססקס – כלי משכן ומקדש, המאה ה-14
106. תנ"ך קניקוט הראשון, קולופון של הצייר יוסף נ' חיים, לה קורוניה, ספרד, 1476.

הגדות

107. הגדת הזהב, אדם קורא לחיות בשם, בריאת חוה, קין והבל, נוח, ברצלונה, 1320 לערך
108. הגדת הזהב – סיפורי משה, נושאי הציור: משה והסנה הבוער, משה וציפורי ובניהם חוזרים למצרים ופוגשים באהרון, הפיכת המטה לנחש, משה ואהרון לפני פרעה, ברצלונה, 1320
109. הגדת הזהב – חלוקת מזון לנצרכים לקראת פסח, ברצלונה, 1320
110. הגדת האחות להגדת הזהב – פנים בית-כנסת ספרדי, החזן קורא מעל בימה מוגבהת את ההגדה לפני הקהילה, ברצלונה, ספרד, המאה ה-14
111. הגדת סרייבו, ברצלונה, המחצית הראשונה של המאה ה-14:
- א. בריאת העולם: למעלה היום הראשון, השני והשלישי, למטה היום הרביעי, החמישי והשישי, ושבית מנוחה.
- ב. רבן גמליאל מלמד
112. א. הגדת סרייבו, מימין, מתן תורה, סרייבו, המחצית הראשונה של המאה ה-14.
- ב. הגדת סרייבו, משמאל, תיאור של בית-המקדש בירושלים, סרייבו, המחצית הראשונה של המאה ה-14.
113. הגדת ברצלונה – אילוסטרציה ל"מצה זו", מצה העגולה מסוגנת במרכז הריבוע, ברצלונה, המאה ה-14
114. הגדת ברצלונה – איור לטקסט "ויבן ערי מסכנות לפרעה", ברצלונה, המאה ה-14
115. הגדת האח להגדת ריילנדס – איור למרור זה שאנו אוכלים, קטלוניה, המאה ה-14.

סוגיות לדין

- ◆ חלוקה של כתבי-היד לקבוצות עיקריות שמאופיינות בתכנית עיטור ומבנה מיוחדים
- ◆ חלוקה כתבי-היד לקבוצות עיקריות שמאופיינות בשימוש או במטרה של כתב-היד

◆ השפעת הסביבה הנוכרית על עיצוב כתבי-היד ועל השימוש במקורות חזותיים שונים; כתבי-יד יהודיים בהשפעה מוסלמית

◆ כתבי-יד יהודיים מאוירים בסמלים ובתיאורים פיגורטיביים

◆ השפעות איקונוגרפיות

◆ השפעות סגנוניות

מושגים מרכזיים

◆ כתב-יד, איור, לוחית פתיחה, מיניאטורה, מיקרוגרפיה, עמוד שטיח, מסרן, סופר, סופר סת"ם, קלף, קולופון, חומש, תנ"ך, מקדשיה, הגדה, מחזור, סידור, מסורה גדולה, מסורה קטנה, פיוט.

הצעה למורה

◆ אפשר לדון במיקומו של העיטור בקומפוזיציה, בארגון העמוד או בתכנון כולל של כל הספר. אפשר לבדוק באיזו מידה העיטור תופס מקום מרכזי בכתב-היד.

◆ אפשר לדון בשאלת ההשפעות ההדדיות בין איורי כתבי-יד מוסלמיים ובין איורי כתב-יד יהודיים.

◆ אפשר לדון בשאלת ההשפעות של העיטור הארכיטקטוני על כתבי-היד.

◆ אפשר לדון בשאלה מי המאייר, ומה חשיבותו של הספר המאייר.

3.4 אמנות ואדריכלות רומנסקית וגותית

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

89. הבראשית של מונטיה גראנדוואל, סיפורי בראשית, טריר, צרפת, 840 לספירה

90. מיניאטורה מתוך ספר התהילים של הקיסר בסיליוס השני, אירועים בחיי דוד המלך מילדות עד זקנה, כתב-יד ביזאנטי, קונסטנטינופול, 976–1025

91. א. איור מתוך תנ"ך נוצרי, בניית מגדל בבל, צרפת, 1250

ב. מראות ממרד המכבים, מתוך "תנ"ך הארסנאל", כתב-יד צלבני, עכו, המאה ה-13

92. מבנים דמויי טירה פאודלית, חומת העיר קרסון, דרום צרפת, 1200

93. סנט-מדלן – פנים קימור חבית עם מפרצים, וזלה, צרפת, המאה ה-12

94. קתדרלת קלן, מראה פנים, המאה ה-13

95. קתדרלת נוטרדם – מראה כללי מהצד, פריז, המאה ה-12

96. קתדרלת נוטרדם – מראה מהחזית, פריז, המאה ה-12

97. קתדרלת נוטרדם – רוזטה מחזית דרומית, פריז, המאה ה-12

98. קתדרלת נוטרדם – פנים ותכנית קרקע, פריז, המאה ה-12

99. קתדרלת נוטרדם – הסטיר הצוחק, פיסול על התומכות הדואות, פריז, המאה ה-12

100. קתדרלת שרט, פסלי עמוד, מלכי ומלכות יהודה, צרפת, 1150–1200

101. א. אקלזיה וסינגוגה, פסלי עמוד מחזית קתדרלת נוטרדם, שטרסבורג, צרפת, המאה ה-12
ב. פרט מהפסל של סינגוגה

102. סינגוגה, חזית קתדרלת וורמס, גרמניה, המאה ה-12

103. אקלזיה וסינגוגה, איניציאל, כתב-יד נוצרי, צרפת, המאה ה-14

104. ניקולה פיזונו, דוכן דרשה, פיז'ה איטליה, שיש, 60–1259
105. האחים לימבורג, ספר השעות של הדוכס דה-ברי – חודש מאי, 14–1413
106. האחים לימבורג, ספר השעות של הדוכס דה-ברי – חודש ינואר, 14–1413
107. האחים לימבורג, ספר השעות של הדוכס דה-ברי – חודש אוקטובר, 14–1413

3.5 אמנות יהודית בארצות אשכנז

3.5.1 בתי-כנסת בקהילות אשכנז

3.5.1.1 בתי-הכנסת האשכנזיים במערב אירופה בימי-הביניים

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

116. בית-הכנסת של וורמס – מראה מבחוץ, גרמניה, המאה ה-13
117. בית-הכנסת של וורמס – מימין תכניות קרקע, משמאל הכניסה לבית-הכנסת, גרמניה, המאה ה-13
118. בית-הכנסת של וורמס – מימין מבט לאולם התפילה, משמאל מבט לעזרת הנשים, גרמניה, המאה ה-13
119. בית-הכנסת של וורמס – בית המדרש של רש"י, גרמניה, המאה ה-13
120. מימין, בית-הכנסת של וורמס גרמניה, המאה ה-13, תחריט משנת 1840. משמאל תחריט של אלטדורפר, פנים בית-הכנסת של רגנסבורג, גרמניה, 1227 בערך
121. בית-הכנסת אלטנוישול – מראה מבחוץ על רקע בניין המועצה היהודית, פראג, המאה ה-14
122. בית-הכנסת אלטנוישול – מראה פנימי של האולם וסבכת הבימה, פראג, המאה ה-14
123. בית-הכנסת אלטנוישול – ארון הקודש, פראג, המאה ה-14

3.5.1.2 בתי-הכנסת האשכנזיים במזרח אירופה

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

124. בית-הכנסת הישן בקרקוב, "סטארה שול" קאז'מיררז', המאה ה-14. מימין: צילום חוץ, משמאל: ארון הקודש
125. בית-הכנסת הישן בקרקוב, צילום פנים הבימה המרכזית, המאה ה-14
126. דלתות ארון הקודש, עם תיאור של כלי המשכן והמקדש מבית-הכנסת הגבוה בקרקוב, עץ צבוע ועלי כסף מוזהבים, פולין, המאה ה-17
127. דלתות ארון קודש מקרקוב, המתאר את הפסוק מפרקי אבות: "הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגיבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמים", פולין, המאה ה-17
128. בית-הכנסת בסטנוב – מראה מבחוץ, אוקראינה, 1716
129. בית-הכנסת זולקייב, אוקראינה, 1692
130. בית-הכנסת לוצק, מראה מבחוץ, אוקראינה, 1580–1648
131. א. הבימה המרכזית בבית-הכנסת של לנצוט, פולין, 1761
ב. צילום הבימה המרכזית, בית-הכנסת לוצק, אוקראינה

132. בית-הכנסת לנצוט – מימין: הבמה המרכזית, משמאל: פרט (טיפוס בימה מרכזית), פולין, 1761

133. בית-הכנסת לנצוט – צילום פרטים של הבימה המרכזית, פולין, 1761

134. בית-הכנסת לנצוט – עיטור הקירות, פולין, 1761

135. ארון הקודש מבית-הכנסת וולדובה, פולין, השחזור נעשה ע"פ ארון הקודש מהמאה ה-17
 136. קיר המזרח בבית-הכנסת סאנדומייירז', עם תיאור של גריפונים, לוחות הברית, ולווייתן נחש עקלתון, פולין, המאות ה-19–20

בתי-כנסת מעץ

137. בית-הכנסת מעץ, וולפה, פולין, 1643

א. צילום המבנה מבחוץ

ב. שחזור המבנה

ג. צילום ארון הקודש והבמה

ד. חתך המבנה

138. בית-הכנסת מעץ, נאסילסק, פולין, שחזור המבנה, נבנה במאה ה-17, פורק בסוף המאה ה-19
 139. בית-הכנסת מעץ – ארון הקודש והבמה, גרודנו, פולין
 140. א. בית-הכנסת גרודנו – חתך המבנה, פולין,
 141. בית-הכנסת מעץ, מראה מבחוץ, חודורוב, אוקראינה, 1652
 142. בית-הכנסת מעץ – ציור התקרה עם תיאור הזודיאק, חודורוב, אוקראינה, 1652
 143. בית-הכנסת מעץ, ציור התקרה, הורב, גרמניה, 1735

סוגיות לדיון

- ◆ רקע כללי הקושר בין יכולת הבנייה של הקהילות היהודיות ובין הסביבה התומכת או מתנגדת
- ◆ בעיית היעדר רצף כרונולוגי בין בתי-הכנסת בעת העתיקה ובין בתי-הכנסת האשכנזיים והספרדיים
- ◆ מאפיינים ומרכיבים משותפים המייצגים כל קהילה
- ◆ התפשטות מסורות בעקבות קהילות יהודי ספרד; המרכיבים המשותפים המצביעים על מסורת משותפת
- ◆ השפעת הסביבה על האדריכלות והעיטור – השוואות לאמנות ולאדריכלות הסביבה
- ◆ המבנה ומרכיביו, תכנית העיטור ומרכיביה
- ◆ הצרכים הדתיים והשתקפותם במבנה בית-הכנסת
- ◆ טיפולוגיה של בתי-הכנסת במזרח אירופה
- ◆ עיצוב חלל בית-הכנסת – מוקדים הקשורים בטקסים ובמסורת
- ◆ מיקום הבימה וצורתה
- ◆ מיקום ארון הקודש, צורתו ועיטורו
- ◆ עיטור בתי-הכנסת במזרח אירופה, נושאים איקונוגרפיים נבחרים ומשמעותם:
 - כלי המשכן והמקדש
 - ארבע חיות
 - סיפורים תנ"כיים
 - זודיאק
 - נחש עקלתון

3.5.2 כתבי-יד יהודיים אשכנזיים

ספרי תנ"ך וחומש אשכנזיים (J.A.)

144. תנ"ך האמברוויאנה – סעודת הצדיקים לעתיד לבוא בגן-עדן, גרמניה, 8–1236
145. **חומש רגנסבורג – משה מקבל את לוחות הברית, בווריה, גרמניה, 1300**
146. חומש רגנסבורג – אהרון מדליק את מנורת הזהב, עם כלי המשכן-מקדש, בווריה, גרמניה, 1300
147. החומש של הדוכס מססקס, לוח פתיחה לספר דברים, דרום גרמניה, 1300 בערך
148. תנ"ך שוקן, עמוד פתיחה לספר בראשית, 46 מדליונים ובתוכם איורים מסיפורי התנ"ך, גרמניה, 1300

ספרי מכלול (J.A.)

149. ספר המכלול של לונדון – הכרובים הכפורת ושולחן הזהב, צרפת, 1280
150. ספר המכלול של לונדון – המנורה, אהרון נותן שמן בנרות, צרפת, 1280
151. ספר המכלול של לונדון – משפט שלמה, צרפת, 1280
152. **ספר המכלול של לונדון – דוד וגוליית, צרפת, 1280**
153. ספר המכלול של המבורג, למעלה: חנה ושבעת בניה – עיטור מתוך פיוט לחנוכה, למטה: אישה טובלת במקווה, גרמניה, 1434

מחזורים והגדות (J.A.)

154. מחזור וורמס, וירצבורג, גרמניה, 1272:
- א. דף פתיחה לפרשת שקלים, איור לפיוט "מתנשא"
- ב. סימני המזלות בפיוט לתפילת הטל בפסח
155. **המחזור המשולש, כרך ב', מתן תורה, פיוט לשבועות אדון אמני, גרמניה, 1320**
156. **הגדת ראשי ציפורים, איור לפיוט דיינו, תיאור מתן תורה, קורבן הפסח וירידת המן, גרמניה, סוף המאה ה-13**
157. **הגדת ארנה מיכאל, מנהג אשכנז, עמוד מעוצב כמבנה ארכיטקטוני (מבצר עם צריחים וחומה ובתוכו מסובים לשולחן הסדר), גרמניה, 1400**

סוגיות לדיון

- ◆ חלוקה של כתבי-היד לקבוצות עיקריות, על-פי מאפיינים של שימוש או מטרה
- ◆ השפעת הסביבה הנוכרית על עיצוב כתבי-היד ועל השימוש במקורות חזותיים שונים
- ◆ השפעות איקונוגרפיות
- ◆ השפעות סגנוניות

הצעות למורה

- ◆ בכיתות הלומדות עיצוב גרפי רצוי לדון בהבדלים בין סוגי הכתב השונים. בשלב זה אפשר ללמוד את ההבדלים בין הכתב הספרדי ובין הכתב האשכנזי.
- ◆ אפשר לדון במיקומו של העיטור בקומפוזיציה בארגון העמוד או בתכנון כולל של כל הספר. אפשר לבדוק באיזו מידה העיטור תופס מקום מרכזי בכתב-היד.

- ◆ אפשר לדון בשאלת ההשפעות הדדיות בין האיורים בכתבי-יד נוצריים ובין האיורים בכתבי-יד יהודיים, מי המאייר, מה חשיבותו של הספר המאייר.

מושגים מרכזיים

- ◆ ארון קודש, היכל, גניזה, בימה, תיבה, סיטראות, אגפים, בימה מרכזית, מחזור ציורים, ציורי קיר, ציורי תקרה, גריפונים, פיוט, ספר מכלול, מחזור תפילה, הגדה, דף פתיחה.

4.1 הרנסנס באיטליה

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

108. מראה כללי של פירנצה
109. חזית הדואומו (הקתדרלה) של פירנצה – סנטה מריה דל פיורה (מגדל הפעמונים), המאות ה-12–15
110. גיברטי, דלתות הברונזה של בית הטבילה – תיאור סיפורי המקרא, פירנצה, 1425–47
111. א. כנסיית סנטה מריה נובלה, חזית, לאון בטיסטה אלברטי, פירנצה, 1455–70
- ב. כנסיית סנט-אנדריאה, חזית, לאון בטיסטה אלברטי, מנטובה, 1471
112. לאון בטיסטה אלברטי, פלאצו רוצ'לאי, פירנצה, 1446
113. פאולו אוצ'לו, קרב סן רומנו, מראה כללי של היצירה, 1455
114. פאולו אוצ'לו, קרב סן רומנו, 1455
115. סנדרו בוטיצ'לי, האביב, 1478 (יצירת רשות)
116. דונטלו, גטמלטה, פאדובה, 1443–8
117. דונטלו, ריקוד שלומית במשתה הורדוס, תבליט מעגן הטבילה, ברונזה מוזהבת, סיינה, איטליה, 1423–7
118. אנדריאה ורוקיו, דוד, ברונזה, 1470. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
119. אנדריאה ורוקיו, הפרש ברטולומאו קוליאונה, ברונזה, ונציה, 1482–88
120. פיירו דלה פרנצ'סקה, דיוקן הנסיך מאורבינו, 1472–3
121. פיירו דלה פרנצ'סקה, דיוקן אשתו של הנסיך מאורבינו, 1472–3
122. פיירו דלה פרנצ'סקה, מראה העיר האידיאלית, ציור לוח, 1470
123. ליאונרדו דה-וינצ'י, מונה ליזה, 6–1503. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
124. ליאונרדו דה-וינצ'י, הסעודה האחרונה, פרסקו, שמן, טמפרה, 1495. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל) (יצירת רשות)
125. ליאונרדו דה-וינצ'י, רישום ראשים
126. ליאונרדו דה-וינצ'י, רישום ראשים – הזיקנה והנעורים
127. מיכלאנג'לו בואונרוטי, תקרת הקפלה הסיסטינית, מראה כללי; תשעה סיפורים מספר בראשית ומהנביאים, 12–1508 (יצירת רשות)
128. מיכלאנג'לו בואונרוטי, תקרת הקפלה הסיסטינית, מראה כללי; תרשים תכנית התקרה, 12–1508
129. מיכלאנג'לו בואונרוטי, תקרת הקפלה הסיסטינית, פרט: הנביא יונה
130. מיכלאנג'לו בואונרוטי, משה, 16–1513. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)

131. רפאל סנצ'ו, נישואי מרים, שמן על לוח, מילנו, איטליה, 1504 (יצירת רשות)

132. רפאל סנצ'ו, אסכולת אתונה, פרסקו, הוותיקן, רומא, 11-1509

133. רפאל סנצ'ו, רישום ידיים וראשים – זקן וצעיר

134. אל-גרקו, נוף העיר טולדו, ציור שמן, ספרד, 1595-1600

סוגיות לדין

- ◆ התפתחות הערים, עליית מעמד האמנים, צמיחת הפטרונות החילונית
- ◆ החייאת העבר של יוון ורומא הקלאסית-הלניסטית
- ◆ התפתחויות במדע והשפעתן על מחקרים באמנות: אנטומיה ופרספקטיבה
- ◆ תפיסת העולם ההומניסטית
- ◆ "התיאור הנכון" בפיסול ובציור, מחקרים באנטומיה: השאיפה להרמוניה ואיזון
- ◆ שלושת האמנים הגדולים ברנסנס בשיאו:
 - ליאונרדו – איש מדע, חוקר רב תחומי, צייר והוגה
 - מיכלאנג'לו – צייר, פסל ואדריכל
 - רפאל – חיפוש אחר אידיאל היופי והשלמות בציור

4.2 הרנסנס בארצות השפלה

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

135. יאן ואן אייק, נישואי ארנולפיני, שמן על לוח עץ, 1434. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
136. פיטר ברויגל, חתונה כפרית, שמן על לוח עץ, 1567. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
137. פיטר ברויגל, ריקוד כפרי, שמן על לוח עץ, 6-1565
138. פיטר ברויגל, קציר התבואה, שמן על לוח עץ, 1565
139. פיטר ברויגל, ציידים בשלג, שמן על לוח עץ, 1565

סוגיות לדין

- ◆ השפעת הרנסנס האיטלקי
- ◆ מאפייני הריאליזם הפלמי בנושאים ובסגנון: התבוננות על החיים ותיאורם בפרטנות
- ◆ פיתוח טכניקת ציור השמן
- ◆ הסימבוליזם החבוי במסווה של נטורליזם
- ◆ הפולקלור המקומי ותיאורי ז'אנר.

הצעות למורה

- ◆ יש להסביר את מאפייני הרנסנס באיטליה, ולהשוות אותם למאפייני הרנסנס בארצות השפלה.
- ◆ יש להסביר את עקרונות הרנסנס, ולבחון האם יש להם ביטוי ישיר באמנות היהודית.

מושגים

- ◆ תחיית העת העתיקה, קלאסיקה, פרספקטיבה קווית-מדעית, פרספקטיבה אווירית, פרספקטיבה אינטואיטיבית, ריאליזם, אידיאליזם, הומניזם, מיתולוגיה, פיגורה סרפנטינה, ספומטו, טמפרה, פרסקו, "התיאור הנכון".

4.3 תקופת הבארוק

סוגיות לדיון

4.4 איטליה

- ◆ הרפורמציה והקונטרה-רפורמציה
- ◆ תנופת הבנייה ברומא: כיכרות ומזרקות, ארמונות וכנסיות
- ◆ ג'אנלורנצו ברניני – אדריכל, פסל וצייר: השאיפה לאשליה ונטורליזם
- ◆ הביטוי הריאליסטי של קרבג'יו
- ◆ הנושאים והסגנון המאפיינים את הבארוק

4.3.1 ספרד

- ◆ ולאסקז צייר החצר: ריאליזם אובייקטיבי בתיאורי הדמויות

4.3.2 הולנד

- ◆ הנסיבות שהובילו לירידת מעמדה של הכנסייה ועליית מעמדה של הבורגנות
- ◆ הפטרונות החילונית והשפעתה על עליית ציירי ה"התמחות"
- ◆ רמברנדט ואן רייך – צייר היהודים, התנ"ך, והדיוקנים ה"פסיכולוגיים"
- ◆ יאן ורמיר – הווי פיוטי באור קסום

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

140. ג'אנלורנצו ברניני, הבלדקיני בכנסיית סנט פטרוס, 1667
141. ג'אנלורנצו ברניני, דוד, 1623. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
142. פרנצ'סקו בורומיני, כנסיית סנט-אנייזה בפיצה נבונה, רומא, 1653
143. פרנצ'סקו בורומיני, פנים הכיפה של סן-קרלו לה קוטרנה פונטנה, רומא, 1638–41
144. זיל ארדואן מנסר, אולם המראות, ורסאי, צרפת, 1655–1682
145. מיכלאנג'לו דה קרבג'יו, עקדת יצחק, שמן על בד, 8–1596. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
146. מיכלאנג'לו דה קרבג'יו, דוד עם ראש גוליית, שמן על בד, 6–1605
147. דיאגו ולאסקז, לס-מנינס (בנות הפמליה) + פרט, שמן על בד, 1656. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
148. דיאגו ולאסקז, שואב המים מסיביליה, שמן על בד, 1619
149. רמברנדט ואן רייך, משמר הלילה, שמן על בד, 1642

150. רמברנדט ואן ריין, דיוקן עצמי, שמן על בד, 1640
151. רמברנדט ואן ריין, דיוקן עצמי, שמן על בד, 1669. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
152. רמברנדט ואן ריין, שיעור באנטומיה של ד"ר טולפ, שמן על בד, 1632
153. רמברנדט ואן ריין, משתה בלשצ'ר, שמן על בד, 1635
154. רמברנדט ואן ריין, הכלה היהודייה, שמן על בד, 1665
- 155. רמברנדט ואן ריין:**
- א. עקדת יצחק, שמן על בד, 1635**
- ב. עקדת יצחק, תחריט, 1655
- 156. רמברנדט ואן ריין, ברכת יעקב לבני יוסף, שמן על בד, 1656**
- 157. רמברנדט ואן ריין, משה עם לוחות הברית, שמן על בד, 1659. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)**
- 158. יאן ורמיר, סדנת האמן, שמן על בד, 1665-70. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)**
- 159. יאן ורמיר, יוצקת החלב, שמן על בד, 1660**
160. א. יאן ורמיר, שיעור מוזיקה, שמן על בד, 4-1662
- ב. יאן ורמיר, נערה עם עגיל פנינה, שמן על בד, 1665
161. מינדרט הובמה, השדרה במידלהרניס, שמן על בד, 1689
162. פיטר קלאס, טבע דומם, שמן על בד, 1660
163. סלומון ואן רואיסדאל, מראה נהר עם אניות, שמן על בד, 1670
164. יקוב ואן רואיסדאל, בית הקברות היהודי, שמן על בד, 1660
165. יאן סטין, הילדה החולה, שמן על בד, 1665

מושגים מרכזיים

בארוק, קיארוסקורו, בלדקיננו, נטורליזם, ריאליזם, ז'אנר, דיוקן קבוצתי, דיוקן רשמי, צייר חצר, ואניטס.

4.5 הקהילות היהודיות השונות באיטליה

4.4.1 בתי-כנסת באיטליה

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

158. בית-הכנסת הגדול האשכנזי (סכולה גרנדה טדסקה), ונציה, 1528 (שופץ ושוחזר ב-1666 וב-1733), עיצוב

פנים בסגנון הבארוק:

א. פנים המבנה והתקרה

ב. ארון הקודש

ג. הבימה בצורת חופה

159. בית-הכנסת הספרדי בוונציה, 1555, 1654. התקרה שופצה במאה ה-19. האולם, מבט לכיוון ארון הקודש, סגנון הבארוק האיטלקי

160. בית-הכנסת הספרדי בוונציה, 1555, 1654. התקרה שופצה במאה ה-19, סגנון הבארוק האיטלקי, מבט לכיוון הבימה בצורת חופה, בקוטב הנגדי

161. בית-הכנסת במודנה – ארון קודש, איטליה, 1472
162. בית-הכנסת האיטלקי בפדואה, איטליה, 1548, הקטבים נמצאים בחלק הרוחבי של המבנה, סגנון הבארוק
163. בית-הכנסת האיטלקי בפדואה, איטליה, 1548, ארון הקודש, סגנון הבארוק
164. **בית-הכנסת הספרדי מוונציה ויטוריו ונטו – תכנית דו-קוטבית, (כיום במוזיאון ישראל בירושלים), 1701**
165. **בית-הכנסת הספרדי מוונציה ויטוריו ונטו – ארון הקודש, 1701**
166. בית-הכנסת האיטלקי בירושלים, על-פי מנהג בני רומא, מבט לכיוון הבימה, המאה ה-18
167. בית-הכנסת האיטלקי בירושלים, על-פי מנהג בני רומא, המאה ה-18:
- א. ארון הקודש
- ב. ארון הקודש פתוח עם ספרי התורה
168. **בתי-כנסת מהגטו של ונציה – תכנית קרקע של חמישה בתי-כנסת**

4.4.2 כתבי-יד איטלקיים

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.)

169. הגדת וושינגטון, שפוך חמתך, איור המתאר את פתיחת הדלת לבואו של אליהו הנביא, פירנצה, 1478
170. **המחזור האיטלקי של רוטשילד, תיאור של מתן תורה, איור לפרקי אבות, פירנצה, 1492 (על-פי מנהג בני רומא)**
171. **ארבעה טורים של הוותיקן, דף פתיחה לספר "אורח חיים", תיאור פנים של בית-כנסת מהמאה ה-15, מנטובה, איטליה, 1435**
172. ארבעה טורים של הוותיקן, דף פתיחה לספר "יורה דעה" הודן בהלכות שחיטה, מנטובה, איטליה, 1435
173. **מכלול רוטשילד, דוד מנגן בנבל, דף פתיחה לספר תהילים, פיררה, איטליה, 1471**
174. **משנה תורה לרמב"ם של פרנקפורט – דף פתיחה לספר עבודה, במרכז תיאור של בית-המקדש בצורת כיפת הסלע, משני הצדדים הכוהנים מקריבים קורבנות, מנטובה?, איטליה, סוף המאה ה-15**

סוגיות לדיון

- ◆ הקהילות היהודיות השונות באיטליה:
 - רומניוטים (בני רומא – החל מהעת העתיקה)
 - אשכנזים (החל מימי-הביניים)
 - ספרדים (החל מהרנסנס, לאחר הגירוש)
- ◆ הגטו היהודי בוונציה
- ◆ השפעת יהדות ספרד על עיצוב הפנים של בתי-הכנסת באיטליה
- ◆ השפעת הסביבה המקומית על הסגנון הייחודי באדריכלות של בתי-הכנסת באיטליה
- ◆ השינויים שחלו בבתי-הכנסת בעקבות הזכויות שקיבלו היהודים ובהשפעת הכנסייה
- ◆ כתבי-יד מאוירים

הצעות למורה

- יש לבדוק את השפעת הרנסנס והבארוק על עיטור בתי-הכנסת ועל איור כתבי-היד.
- רצוי ללמוד על המנהגים והפולקלור המקומי דרך התיאורים בכתבי-היד.

- יש לבדוק מה ניתן ללמוד על האדריכלות או המרכיבים הצורניים המשותפים לאותו אזור או לאותה קהילה יהודית.
- יש לבדוק אם כתבי-היד השונים מכילים נושאים או סמלים משותפים גם אם הסגנון שונה.
- יש לבדוק אילו מוטיבים היו מועדפים לקישוט כתבי-היד.

5 תשמישי קדושה ומצווה מהקהילות השונות

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (T.K.M.)

1. מעיל לספר תורה עם כתר ורימונים, איטליה, המאה ה-17. המעיל רקום בחוטי זהב על רקע כחול, על הכתר כלי משכן/מקדש
2. א. משמאל: מעיל לספר תורה עם כתר המעיל עשוי קטיפה, משי וברוקד, רקום בחוטי זהב וכסף
ב. מימין: רימונים עשויים מכסף וזהב. שייך לעדה הפורטוגזית והספרדית באמסטרדם, המאה ה-18
3. מעיל לספר תורה עם רימונים, מרוקו, המאה ה-19. דגם צמחי רקום בחוטי זהב על רקע קטיפה אדומה
4. מעטפות מבד צבעוני מכסות תיקים מעץ, היכל כפול פתוח, בית-הכנסת במעלה, גרוזיה, אמצע המאה ה-19
5. תיקים לספר תורה עם רימונים: מימין: תיק סגור מהודו; רימונים מתימן, המאה ה-19. משמאל: תיק פתוח מאירן עם רימונים, המאה ה-19
6. שני תיקים לספר תורה, ג'רבה, טוניסיה, עץ צבוע, המאה ה-18
7. תיק לספר תורה עם רימונים, מעוטר כולו בכסף רקוע על עץ, הודו, תחילת המאה ה-20
8. תיק לספר תורה עם כתר המהרג'יה, מעוטר במסמרים ומקושט בתליונים בצורת סהרונים, קוצ'ין, קראלה, הודו, עץ מצופה בפח כסף, המאה ה-20
9. תיק לספר תורה מסין, עץ עם פרזול בברונזה, המאה ה-17
10. תיק לספר תורה עם רימונים, התיק בדגם של מבנה מתומן, מכיל תיק פנימי. התיק הפנימי עשוי מעץ משובץ בצדף וכסף עם ריפוד קטיפה, קהיר, מצרים, 30–1929
11. ארון הקודש/ההיכל מבית-הכנסת "נוה שלום", עץ מגולף וצדף, קהיר, מצרים, תחילת המאה ה-20
12. תיק ורימונים לספר תורה, על התיק תיאור של דקל פורח בעציץ מוקף בגירלנדה ומעליו לוחות הברית וכתר, עץ מצופה קטיפה ומעוטר בפח כסף, קהיר, מצרים, 1904
13. תיק לספר תורה בעיצוב מודרני עם עיטורים המורכבים מאותיות עבריות, רקע נחושת ואותיות מכסף. מעצב: לודביג יהודה אולפרט, ירושלים, 1943
14. רימונים וכתר לספר תורה עם כלי משכן ומקדש, כסף מוזהב, ונציה, איטליה, המאה ה-18
15. רימון או מוט גלילה לספר תורה בצורת אצטרובל, כסף, אוקראינה, 1833
16. רימון לספר תורה, בצורת מבנה מרכזי בעל צלעות, פתחים וכיפה, כסף, גרוזיה, תחילת המאה ה-20
17. רימונים לספר תורה, עבודת כסף ושיבוץ של אבנים טובות. מעצב: זאב רבן; מבצע: ימיני, 1940
18. תשמישי קדושה, מימין: רימונים לספר תורה, מעצב: אבי בירן, כסף, 1996. משמאל: טס לספר תורה, כסף, מעצב: אבי בירן, 1995
19. כתר לספר תורה, עם גריפונים וזודיאק, כסף מוזהב ואבנים טובות, למברג, גליציה, 5–1764
20. כתר לספר תורה, עם תיאור של זודיאק, כסף, פולין, מחצית המאה ה-19
21. כתר לספר תורה, "כתר המהרג'יה", זהב ואבני ירקן, קוצ'ין, קראלה, הודו, 1808
22. טס לספר תורה, מיועד לראש השנה, עם תיאור של העקדה ואברהם ושלוש המלאכים, כסף, גרמניה, 1744
23. טס לספר תורה, עם תיאור של העקדה, ארון הברית ומשה ואהרון, כסף רקוע ויצוק, הונגריה, 1778
24. טס לספר תורה, עם תיאור של ארון קודש, אריה וחד קרן, כסף ושיבוץ של אבנים, אוקראינה, 1880

25. טס לספר תורה, עם שני לוחות הברית מעוצבים עם נשר במרכז, הנושא סמל על גופו, כסף, אמיל ולפיס-לזולי, פרנקפורט, גרמניה, 1896
26. עיטורי ספר תורה (פרוכת, רימונים, כתר, יד לתורה), צפון אפריקה
27. עיטורי ספר תורה (טס, כתר, רימונים, יד לתורה), מרכז אירופה
28. עיטורי ספר תורה (טס, כתר, רימונים, יד לתורה), איטליה
29. פרוכת בצורת שטיח תפילה שצורתו שער או מחרב, צמר ומשי, טורקיה, המאה ה-17
30. פרוכות. מימין: פרוכת בהשראת שטיח תפילה, קטיפה ורקמה בחוטי מתכת, טורקיה, המאה ה-19
31. משמאל: פרוכת השייכת לעדה הספרדית, בדי משי ורקמה בחוטי משי, וינה, 1887
32. פרוכת, קטיפה, אפליקציות ורקמה בחוטי כסף, עם תיאור של זוגות עמודים מסולסלים, גרמניה, 1728
33. פרוכת עם תיאור של עקדת יצחק וברית המילה של יצחק, רקמה בסוגי קטיפה שונים, שלזיה, 1792
34. פרוכת וכפורת מבווריה, קטיפה וחוטי משי ומתכת, גרמניה, 1772–3
35. כפורת, סטן אדום, משי וחוטי זהב, פולין, 1700
36. מגילות אסתר: למעלה: מגזרת קלף צבועה, איטליה, 1815; למטה: מגזרת קלף עטופה בסטן אדום, הולנד, המאה ה-17
37. רעשן לפורים, פליז וכסף, רוסיה, המאה ה-19
38. אבנטים/חגורות לקשירת ספר התורה, ברוקד ומשי רקומים בחוטי משי, האימפריה העות'ומנית, המאה ה-19
39. חיתולים לספר תורה (אבנטים/חגורות קשירה), כתב וציור רקומים על כותנה, ארה"ב, המאה ה-19
40. נטלה עם תיאור של לווייתן (נחש עקלתון) בחלק הפנימי, נחושת חרוטה ומרוקעת, פולין, 1751
41. מגדלי בשמים, כסף יצוק קדוח וחקוק, מרכז אירופה, המאה ה-18–19
42. מגדלי בשמים עם דגלונים בצורת שבשבת רוח, עבודת פיליגראן, כסף, מזרח אירופה, המאה ה-18
43. כלי לבשמים בצורת מגדל, טירה או מבצר מימי הביניים, כסף, גרמניה, סוף המאה ה-18
44. כלי לבשמים בצורת מגדל, פיליגראן, כסף, עם שיבוץ של אבנים טובות וציורים בעבודת אמיל, איטליה, סוף המאה ה-19
45. נוף העיר פראג, מגדלי העיר כמקור השראה לעיצוב הכלים לבשמים
46. מגדלי בשמים עם דמויות ודגלונים, עבודת פיליגראן, כסף וזהב, מרכז אירופה, המאות ה-17–19
47. מגדל בשמים, פרטים מיצירה מסי' 67, עם דמויות זעירות בשלבים שונים של הבדלה, הולנד, המאה ה-19
48. מונסטרנט, כלי לקטורת, גרמניה, 1595–1620
49. אוטומטון, מגדלון ובו דמויות נעות, גרמניה, 1580
50. סוכה מעוטרת בציורים, דרום גרמניה, אמצע המאה ה-19
51. אושפיזין לסוכה, עם תיאור של משה ואהרון, מגזרת קלף מאוירת וצבועה, גרמניה, המאה ה-18
52. כלי לאתרוג בצורת ברווז, כסף, האימפריה העות'ומנית, המאה ה-19
53. כלי לאתרוג בצורת אתרוג, כסף מוזהב, גרמניה, 1670–80
54. יד לספר תורה, ידיים, כסף, אירופה, מזרח אירופה ורוסיה, המאה ה-19
55. כיסא אליהו עם הדום לרגליים, עץ משובץ בצדף וקטיפה, קהיר, מצרים, סוף המאה ה-19
56. כיסא אליהו, עיצוב זאב רבן, עץ אגוז, שטיח צמר, קטיפה, רקמה על משי, שנהב, אמיל וכסף, בצלאל, ירושלים, 1925–8
57. ערכה לברית מילה, עבודת פיליגראן מכסף עם שיבוץ של אבנים טובות וגילוף, הולנד, 1827–66
58. טבעות אירוסין, עם עיצוב דמוי בית, עבודת פיליגראן, איטליה, המאה ה-17
59. מנורות שבת, "יודן שטרן" (כוכב היהודים), מנורות להדלקת נרות שבת של יהודי אירופה, המאות ה-18–19
60. קופסת תכשיטים לכלה, עם תיאור של שלוש המצוות שאישה נשואה חייבת בהן, כסף מוזהב, פרה, איטליה, 1470
61. לוח שיוויתי עם תיאור של כלי המקדש, תבליט פליז, היה שייך לבית-הכנסת הגדול בדנציג גרמניה, 1804

62. לוח שיווייתי עם תיאור של מנורות משה ואהרן ותמונות מא"י, צבעי מים ודיו על נייר, מצרים, 1893
63. לוח שיווייתי עם תיאור של מנורת זכריה, מגזרת נייר צבועה, טורקיה, המאות ה-19–20
64. לוח שיווייתי עם תיאור של מפת המקומות הקדושים בארץ-ישראל, איסטנבול טורקיה, המאה ה-19
65. "מזרח", מגזרת נייר צבועה עם מנורה ותיאור של אריות ובעלי חיים שונים, דיו וטמפרה, פולין, המאה ה-19
66. "מנורה", מגזרת נייר עם מנורה, ברכת הכהנים, מיקרוגרפיה, מרוקו, המאה ה-19
67. "מנורה", מגזרת על רקע ניירות זהב צבעוניים, צפון אפריקה, המאה ה-19
68. נר חרס/מנורת חנוכה, נר עם מקום לשמונה פתילות, ישראל, המאות ה-4–5
69. מנורת חנוכה, יציקת פליז, מרוקו, המאה ה-18
70. מנורת חנוכה מתקפלת, פליז, מרוקו, המאה ה-18
71. מנורת חנוכה, פליז וכוסות זכוכית, בגדד, עיראק, המאה ה-18
72. מנורת חנוכה, משטח נחושת מאחור ולפניו יציקת פליז בצורת מבנה, אלג'יריה, המאה ה-18
73. מנורת חנוכה עם חריטה של מגיני דוד, פליז, מרוקו, סוף המאה ה-19. למטה: מנורות שמן מתימן, תחילת המאה ה-20
74. מנורת חנוכה בצורת מגן דוד, נחושת וכוסות זכוכית, הודו, המאה ה-19
75. מנורת חנוכה מעוצבת כארון קודש בסגנון הבארוק, כסף מוזהב, רוסיה, 1787
76. מנורת חנוכה מעוצבת כחזית מבנה ניא-קלאסי, כסף מוזהב, גרמניה, 1814
77. מנורת חנוכה בהשראת מנורת שבעת הקנים, עם בעלי חיים ודמויות, יציקת כסף, פרנקפורט, גרמניה, סוף המאה ה-17
78. מנורת חנוכה עם חד קרן ואריה, יציקת כסף, פרנקפורט, גרמניה, 1850
79. מנורת חנוכה מעוצבת כחזית מבנה עם מרפסת, פליז, פולין, המאה ה-18
80. מנורת חנוכה עם קנים בצורת ראשי אריות ונשר דו-ראשי (סמל האימפריה האוסטרית), יציקת פיוטר, אוסטריה, המאה ה-19
81. מנורת חנוכה, נחושת, עבודת בצלאל, ירושלים, 1930
82. מנורת חנוכה, כסף וזכוכית, מעצב: משה צברי, 1997
83. מנורת חנוכה, כסף, פליז, נחושת, ועור, מעצב: אבי בירן, 1991
84. מנורת חנוכה, כסף וטיטניום מחומצן, מעצב: אריה אופיר, 1988
85. מנורת חנוכה, ארבע אלמנטים המשתלבים לנרות שונים, עץ צבוע, מעצב: נילס דיפריאנט, 1988
86. צלחת לסדר פסח, קרמיקה עם זיגוג צבעוני, ספרד, 1540
87. צלחת קרמיקה מצוירת למשלוח מנות, צרפת, המאה ה-18
88. כלי לבדיקת חמץ, אבי בירן, ישראל, 1990
89. כתובה עם עיטור צמחי ואיור של "אליהו עולה בסערה השמימה" בחלק התחתון, (גם שם החתן אליהו), צבע גואש ודיו, רומא, 1816
90. כתובה עם עיטור צמחי וסצנה של חתונה במרכז, צבע גואש ודיו, תימן, 1794
91. כתובה עם איורים של חתונה בחלק העליון, ומבנה ארכיטקטוני בחלק התחתון, צבעי מים, טמפרה ודיו, המבורג, גרמניה, 1690
92. כתובה עם עיטור צמחי ועיטור ארכיטקטוני אסלאמי, צבעי מים וצבע זהב, אפגניסטן, 1895
93. כתובה עם עיטור צמחי עשיר ואיור של נוף אסלאמי, צבע גואש ואבקת זהב, איסטנבול, 1853
94. כתובה עם מדליונים מאוירים בכלי המשכן והמזלות, במרכז תיאור של ירושלים וציור של כיפת הסלע, לוגנו, קלף צבוע, איטליה, המאה ה-18
95. כתובה עם מדליונים מאוירים בסיפורי בראשית והמזלות, מגזרת קלף צבוע, לוגנו, איטליה, 1783
96. כתובה מעוצבת עם דמויות וחזית מבנה בארוקי, מגזרת קלף צבועה על רקע כחול, ונציה, איטליה, 1847

6.1 זרמים וסגנונות בציור באירופה

6.1.1 ניאו-קלאסיקה (1780–1820)

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

166. ז'אק לואי דוד, שבועתם של בני הורציוס, 1784. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
167. ז'אק לואי דוד, מות מארה, 1793. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
168. ז'אק לואי דוד, נפוליאון חוצה את האלפים, 1801. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)

6.1.2 רומנטיקה (1830–1850)

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

169. אז'ן דלקרואה, נשות אלג'יר, שמן על בד, 1834
170. אז'ן דלקרואה, חתונה יהודית במרוקו, צבע מים, 1837–41
171. ויליאם טרנר, שרפת בתי הפרלמנט, שמן על בד, 1834
172. ויליאם טרנר, גשם, קיטור וסערה, שמן על בד, 1844
173. ויליאם טרנר, ונציה, שמן על בד, 1830
174. פרנציסקו גויה, משפחת קרלוס הרביעי (+פרט), שמן על בד, 1800
175. פרנציסקו גויה, ה-3 במאי 1808, שמן על בד, 1814. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
176. פרנציסקו גויה, דיוקן הדוכסית מאלבה, שמן על בד, 1797
177. פרנציסקו גויה, תרדמת התבונה מולידה מפלצות, סדרת הקפריצ'וס, תחריט ותצריב נחושת, 1799. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
178. פרנציסקו גויה, אתה שאינך מסוגל (סדרת הקפריצ'וס), תחריט ואקוטינטה, 1797–8

סוגיות לדיון

- ◆ הרעיונות של הציור הרומנטי
- ◆ כוחות הטבע, זוועות המלחמה, אפסות האדם, אכזריות האדם
- ◆ נופים נשגבים, גיבורים ומהפכנים, דמיון ורגשות עזים
- ◆ אז'ן דלקרואה (1798–1863) – הרואיות ואוריינטליזם
- ◆ ויליאם טרנר (1775–1851) – סערה ואבדון בים, טשטוש ואי-בהירות
- ◆ פרנציסקו גויה (1746–1828) – מחאה פוליטית וחברתית, ריאליזם, פנטזיה, קריקטורה

6.1.3 ריאליזם ונטורליזם (1850–1860)

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

179. גוסטב קורבה, שלום אדון קורבה, שמן על בד, 1854. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
180. גוסטב קורבה, מסתתי האבנים, שמן על בד, 1848
181. אונורה דומייה, נוסעי המחלקה השלישית, שמן על בד, 1856. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
182. אונורה דומייה, חובבי האמנות, אקוורל, 1856–65
183. אונורה דומייה, בתערוכה, צבע מים ועיפרון, 1862
184. פרנסואה מילה, המלקטות, שמן על בד, 1857

סוגיות לדיון

- ◆ תגובת נגד לניאו-קלאסיקה ולרומנטיקה
- ◆ האמן בתפקיד חברתי – כמתעד ההווה, המציאות הפוליטית והחברתית
- ◆ הצגת אנשים פשוטים עמלים בצורה הרואית
- ◆ גוסטב קורבה (1877–1919) – ריאליזם אובייקטיבי; המניפסט הריאליסטי
- ◆ אונורה דומייה (1879–1919) – סאטירה פוליטית בקריקטורה עיתונאית. הקו כאמצעי עיקרי לאמירה
- ◆ פרנסואה מילה (1814–1875) – ריאליזם רומנטיציסטי בתיאורי האיכרים בעבודתם

6.1.4 אימפרסיוניזם (1874–1886)

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

185. אדוארד מאנה, המרפסת, שמן על בד, 1868–9
186. אדוארד מאנה, מונה מצייר בסירת הסדנה שלו, שמן על בד, 1874
187. קלוד מונה, התרשמות – זריחת השמש, שמן על בד, 1872–3
188. קלוד מונה, תחנת סנט לזר, שמן על בד, 1877
189. קלוד מונה, הגשר – הרמוניה בירוק, שמן על בד, 1899
190. קלוד מונה, סדרת שושנות המים, שמן על בד, 1903
191. קלוד מונה, בית הפרלמנט – השמש מבעד לערפל, שמן על בד, 1904
192. אוגוסט רנואר, מולן דה לה גאלט+ פרט, שמן על בד, 1876
193. אוגוסט רנואר, סעודת השייטים, שמן על בד, 1881
194. אדגר דגה, הסטודיו למחול, שמן על בד, 1874
195. אדגר דגה, התזמורת, שמן על בד, 1868
196. אדגר דגה, שותי האבסינת, שמן על בד, 1876
197. קמיל פיסארו, שדרות מונמרט, שמן על בד, 1879. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
198. קמיל פיסארו, אישה תולה כביסה, שמן על בד, 1887

199. **קמיל פיסארו, איכרים בשדות, שמן על בד, 1890**
200. אוגוסט רודן, אזרחי קלה, יציקת ברונזה, 7–1891. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
201. אוגוסט רודן, ההוגה (האיש החושב), יציקת ברונזה, 1880
202. אוגוסט רודן, קתדרלה, אבן, 1908

סוגיות לדיון

- ◆ תפיסה אובייקטיבית של המציאות
- ◆ נושאים מן ההווי העירוני של פריז, השתקפויות במים ונופים כפריים
- ◆ תיאוריית הצבע של שברוי
- ◆ השפעת הצילום והאמנות היפנית
- ◆ שיטת הציור האימפרסיוניסטי: אימפסטו, טביעת מכחולו של האמן, עבודה מהירה וראשונית על בדים, טשטוש וקיטוע
- ◆ ציורי סדרות של אותו נושא בזוויות שונות בשעות יום שונות ובעונות שנה שונות

6.1.5 פוסט-אימפרסיוניזם (1886–1906)

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

203. ג'ורג' סרה, מתרחץ בישיבה, מתווה לציור המתרחצים באנייר, 4–1883
204. ג'ורג' סרה, המתרחצים באנייר, 4–1883
205. **א. ג'ורג' סרה, יום א' אחה"צ בלה גרנד ז'ט, 1886, שמן על בד.**
- ב. ג'ורג' סרה, זוג מטייל, מתווה ליצירה יום א' אחה"צ בלה גרנד ז'ט, 5–1884**
206. טולוז לוטרק, לה דיוואן ז'אפונז, כרזה, ליתוגרפיה צבעונית, 1893. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
207. **טולוז לוטרק, ז'אן אבריל, כרזה, 1899**
208. **פול גוגן, ואן גוך מצייר חמניות, שמן על בד, 1888**
209. פול גוגן, שלום לך אדון גוגן, שמן על בד, 1889
210. פול גוגן, השוק, שמן על בד, 1892
211. פול גוגן, דיוקן עצמי עם פלטה, שמן על בד, 1893
212. **וינסנט ואן גוך, אוכלי תפוחי האדמה, שמן על בד, 1885**
213. וינסנט ואן גוך, דיוקן עצמי עם מגבעת, שמן על בד, 1887. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
214. וינסנט ואן גוך, פר טנגי, שמן על בד, 1887
215. א. וינסנט ואן גוך, בית קפה לילי מבפנים, שמן על בד, 1888. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
- ב. וינסנט ואן גוך, בית קפה לילי מבחוץ, שמן על בד, 1888**
216. **וינסנט ואן גוך, ליל כוכבים, שמן על בד, 1889. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)**

217. וינסנט ואן גוך, החמניות, שמן על בד, 1888
218. וינסנט ואן גוך, החדר בארל, שמן על בד, 1889
219. וינסנט ואן גוך, דיוקן עצמי עם אוזן חבושה, שמן על בד, 1889
220. וינסנט ואן גוך, הכיסא של גוגן, שמן על בד, 1888-9
221. וינסנט ואן גוך, הכיסא של ואן גוך, שמן על בד, 1888-9
222. וינסנט ואן גוך, שדה תירס עם עורבים, שמן על בד, 1890. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
223. פול סאזן, דיוקן עצמי עם פלטה, שמן על בד, 1885-7
224. פול סאזן, מבט לגרנדה, שמן על בד, 1875
225. פול סאזן, הר סנט ויקטואר עם עץ אורן, שמן על בד, 1887
226. פול סאזן, הר סנט ויקטואר + צילום של ההר, שמן על בד, 1904-6

סוגיות לדיון

- ◆ ריאקציה לאימפרסיוניסטים ולמורשתם
- ◆ השפעת האמנות היפנית, האר-נובו והפרימיטיביזם
- ◆ האמנים האינדיבידואליסטים ביסוד המודרניזם של המאה ה-20
- ◆ ג'ורג' סרה – גישה אמפירית לתורת הצבע של שברוי
- ◆ הנרי דה טולוז לוטרכ – תיעוד חיי הלילה של פריז דרך אישיותו של האמן
- ◆ פול גוגן – בריחה מהציביליזציה לפרימיטיביזם המייצג את "גן העדן האבוד" בצבעוניות חלומית
- ◆ וינסנט ואן גוך – תיעול השיגעון של אישיות חולנית לקווי צבע אקספרסיביים

הצעות למורה

- ◆ יש לדון בשאלה מה השוני בתפיסה של האמנות יחסית לתקופה שקדמה לה.
- ◆ יש לדון בשאלה איך האמנים מתארים את דמות האדם בכלל ואת עצמם בפרט, ברומנטיקה, בריאליזם, באימפרסיוניזם ובפוסט-אימפרסיוניזם.

מושגים

- ◆ אקדמיה, אמנות מגויסת, אמנות דידקטית, אידיאליזציה, אלגוריה, מטפורה, אנטי-גיבור, ריאליזם, נטורליזם, קריקטורה, סדרות, התרשמות, אקספרסיוניזם, סימבוליזם, פרימיטיביזם, פוינטיליזם, דיביזיוניזם, ניאו-אימפרסיוניזם, קונסטרוקטיביזם, כרזה, אר-נובו, אימפסטו, הדפס.

6.1.6 אמנות בזהות יהודית מחודשת באירופה בתקופת האמנציפציה

6.1.7 הקהילות היהודיות ובתי-הכנסת בתקופת האמנציפציה

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)

1. בית-הכנסת הגדול בפירנצה – חזית המבנה, איטליה, 1882
2. בית-הכנסת הגדול בפירנצה – פרט מחזית המבנה, איטליה, 1882
3. בית-הכנסת הגדול בפירנצה – פנים, מבט לכיוון ארון הקודש, איטליה, 1882

4. בית-הכנסת הגדול בוורשה, פולין – דגם המבנה, חזית ניאו-קלאסית, נבנה ב-1878, נהרס במלחמת העולם ה-2
5. בית-הכנסת הספרדי בפראג, 8–1867
 - א. חזית המבנה
 - ב. פנים, מבט לכיוון ארון הקודש
6. בית-הכנסת הגדול בווינה – הקיר המזרחי, ציור בצבע מים של הצייר מוזר, 1922
7. בית-הכנסת הגדול בסנט פטרסבורג – חזית המבנה, 1905, 1975
8. בית-הכנסת הגדול בסנט פטרסבורג – שער החצר, 1905, 1975
9. בית-הכנסת האר"י האשכנזי בצפת – ארון הקודש, 1837

6.1.8 אמנים יהודיים בתקופת ההשכלה (מאות 19–20)

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)

227. מוריץ אופנהיים, החתונה היהודית, קידושין – תמונות מחיי המשפחה היהודית, שמן על בד, גרמניה, 1861
228. מוריץ אופנהיים, שבת אחר הצהריים, גרמניה, שמן על בד, 1866
10. מוריץ אופנהיים, הדלקת נרות חנוכה בבית יהודי, שמן על בד, גרמניה, 1880
11. מוריץ אופנהיים, ברכת האב לבניו בערב שבת, גרמניה, 1882
12. מאוריצי גוטליב, דיוקן עצמי כאחשוור, שמן על בד, 1876
13. מאוריצי גוטליב, יום הכיפורים, שמן על בד, 1878. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
14. מאוריצי גוטליב, דיוקן לאורה רוזנפלד, 1877
15. מאוריצי גוטליב, החתונה היהודית, גריזאי, 1876
16. מאוריצי גוטליב, שיילוק וג'סיקה, שמן על בד, 1876 (הצילום בשחור לבן, כי התמונה המקורית לא שרדה)
17. יוסף ישראלס, בן לעם עתיק יומין, 1889 חסר
229. יוסף ישראלס, חתונה יהודית, שמן על בד, 1903
18. יוסף ישראלס, מוכר הסידקית, 1888 חסר
19. יוסף ישראלס, סופר הסת"ם חסר
20. מרק מרדכי אנטוקולסקי, החייט היהודי הזקן, 1864 חסר
21. מרק מרדכי אנטוקולסקי, הקמצן, 1836 חסר
22. איזידור קאופמן, שבת, שמן על בד, 1920

סוגיות לדין

- ◆ רעיונות של שוויון מעמדי, אזרחי ודתי. הכרה משפטית ביהודים כאזרחים שווי זכויות
- ◆ השכלה והתבוללות
- ◆ מעמדם החדש של היהודים באירופה בתקופת האמנציפציה
- ◆ מוריץ אופנהיים (1801–1882) – ביטוי להווי יהודי-גרמני לחיי המשפחה היהודית בימי חול, שבת ומועד, שמחות וחופות בסגנון אידיאלי-סנטימנטלי
- ◆ יוסף ישראלס (1824–1911) – אידיאליים אנושיים נשגבים מצוירים בסגנון ריאליסטי. ציורים ספוגי מסורת מוסרית של היהדות וכמיהתה לצדק חברתי המושפע מקורבה, מילה ורמברנדט
- ◆ איזידור קאופמן (1854–1921) – תיאור טיפוסים עם הווי יהודי, עם הומור וסימפטיה

הצעות למורה

- ◆ מומלץ לבדוק אילו נושאים בחרו האמנים לצייר, ועד כמה בולטת יהדותם דרך עבודתם. רצוי לבדוק מה מידת הזדהותם עם היהדות ומקורותיה. אפשר להשוות בין האמנים בגישתם ליהדות בפרט ולאמנות בכלל.

6.1.9 זרמים שונים באמנות המודרנית**6.1.10 פוביזם (1904–1907)****סוגיות לדיון**

- ◆ הצבע כביטוי לחדוות החיים ; קליטה אינטואיטיבית של מראות והבעתם בצבע
- ◆ זוהר שרירותי והטחות מכחול פראיות
- ◆ שבירת חוקי הפרספקטיבה והאור-צל
- ◆ השפעת האימפרסיוניזם והפוסט-אימפרסיוניזם
- ◆ אנרי מאטיס – הבכחנלי והפסטורלי

6.1.11 פיקאסו והקוביזם (1901–1937)**סוגיות לדיון**

- ◆ פאבלו פיקאסו (1881–1973)
 - התקופה הכחולה,
 - התקופה הורודה

6.1.12 אקספרסיוניזם ומופשט**6.1.13 הסוריאליזם****סוגיות לדיון**

- ◆ התנועה הסוריאליסטית צומחת מתוך הדאדא – המניפסט הסוריאליסטי
- ◆ הגדרת המונח סוריאליזם באמנות פלסטית
- ◆ משמעות השיגעון, החלום וההזיה, חשיפת התת-מודע, "אוטומטיזם נפשי טהור"
- ◆ הכלאה, מטמורפוזה, דה-הומניזציה, הוצאה מהקשר של מקום וזמן, אבסורד וניכור, בלבול מושגים
- ◆ סוריאליזם ביומורפי- מופשט וסוריאליזם וריסטי-פיגורטיבי
 - סלבדור דאלי (1904–1989) – השתקפות של המוזר והאבסורד באמצעים פיגורטיביים ריאליסטיים
 - רנה מגריט (1898–1967) – תחבולות חזותיות, אווירה חידתית ומאיימת

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.G.)

230. אנרי מאטיס, הפס הירוק, שמן על בד, 1906

231. אנרי מאטיס, חלון פתוח בקולויר, שמן על בד, 1905

232. אנרי מאטיס, שולחן האוכל – הרמוניה באדום, שמן על בד, 1908
233. אנדרי דרן, סירות בקולויר, שמן על בד, 1905
234. מוריס ולמנק, העצים האדומים, שמן על בד, 1906
235. פבלו פיקאסו, הטרגדיה, שמן על בד, 1903
236. א. פבלו פיקאסו, היהודי הזקן, שמן על בד, 1903
- ב. פיקאסו, משפחת ליצנים, שמן על בד, 1905
- ג. פיקאסו. הלוליינים. אם וילד, גואש על בד, 1905
237. פבלו פיקאסו, נגן הגיטרה העיוור, שמן על בד, 1903. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
238. פבלו פיקאסו, דיוקן קהנווילר (או וולאר), שמן על בד, 1901. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
239. פבלו פיקאסו, יפתי, שמן על בד, 12–1911
240. פבלו פיקאסו, טבע דומם עם מקלעת קש, קולאז', 1912. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
241. פבלו פיקאסו, גרניקה, שמן על בד, 1937. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
242. יצירת רשות להשוואה: פבלו פיקאסו, הטבח בקוריאה, שמן על בד, 1951. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
243. וסילי קנדינסקי, ההר הכחול, שמן על בד, 1908
244. וסילי קנדינסקי, ליריק, שמן על בד, 1911
245. וסילי קנדינסקי, מתווה לקומפוזיציה מס. 4, שמן על בד, 11–1910. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
246. פיט מונדריאן, העץ האדום, שמן על בד, 1908. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
247. פיט מונדריאן, העץ האפור, שמן על בד, 1912. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
248. פיט מונדריאן, קומפוזיציה באדום, צהוב, כחול, שמן על בד, 1936. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
249. פיט מונדריאן, ברודווי בוגי ווגי, שמן על בד, 3–1942. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
250. סלבדור דאלי, הישארות הזיכרון (או, התמדת הזיכרון), שמן על בד, 1931. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
251. סלבדור דאלי, השנה, שמן על בד, 1937
252. רנה מגריט, זו אינה מקטרת, שמן על בד, 1928
253. רנה מגריט, המצב האנושי I, שמן על בד, 1934
254. חואן מירו, אדם מיידה אבן בציפור, שמן על בד, 1926
255. חואן מירו, הצייד/נוף קטלוני, שמן על בד, 24–1923. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)

הצעות למורה

יש להביא בפני התלמידים כמה יצירות של ה"דאדא" מתוך תכנית הלימודים של יחידה אחת (כמו יצירותיו של מרסל דושן: גלגל אופניים ושרפרף, המזרקה, המונליזה עם שפם, ועוד), ולהסביר את משבר האובייקט, את ההמשכיות ואת הקשר הרעיוני בין ה"דאדא" ובין הסוריאליזם.

מושגים

אקספרסיה, אימפסטי, מרקס חלק, סובייקטיביות, הפשטה, מטפורה, סימבוליזם, אוונגרד, אוניברסלי, מופשט, מופשט גאומטרי, מופשט אקספרסיוניסטי, פיגורטיבי, ריאליסטי, היברידי, סוריאליזם ביומורפי, סוריאליזם ורסיטי,

7.1 מאיירים מודרניים**רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)**

26. גוסטב דורה, אברהם ושלושת המלאכים, ליתוגרפיה, צרפת, 1865
27. גוסטב דורה, הגירוש מגן-עדן, ליתוגרפיה, צרפת, 1866
28. גוסטב דורה, עקדת יצחק, ליתוגרפיה, צרפת, 1865
29. אל ליסיצקי, חד גדיא, איור להגדה של פסח, ליתוגרפיה צבעונית, 1919
30. אל ליסיצקי, חד גדיא, ואתא נורא, איור לחד גדיא, גואש ודיו על נייר, 1917
31. ארתור שיק, עמוד פתיחה להגדה של פסח – "הסדר של פסח" בצורת מגן דוד, 1935
32. ארתור שיק, איור להגדה של פסח – אברהם ושלושת המלאכים, 1935
33. ארתור שיק, איור למגילת אסתר – "ויהאב המלך את אסתר מכל הנשים", 1950
34. ארתור שיק, איור למגילת אסתר – "ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי", 1950, האמן מוסיף ביצירה דיוקן עצמי שלו כמאייר מודרני המתעד את האירוע

7.2 אסכולת "בצלאל"**רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)**

35. בוריס שץ, משה, גבס, 1918
36. בוריס שץ, מימין: קבלת שבת, משמאל: ברכת הרב, נחושת, סופיה, בולגריה, 1903
37. בוריס שץ, מתתיהו, יציקה, ירושלים, 1894
38. בוריס שץ, בצלאל בונה המשכן ליד ארון העדות, גבס, 1919
39. זאב רבן, איורים להגדה, לחד גדיא, צבע מים על נייר, 1926 חסר
40. זאב רבן, "שחורה אני ונאווה" איור לשיר השירים, 1923, (התמונה והסברים מופיעים באתר בחומר של המודרני)
41. זאב רבן, "על משכבי בלילות" איור לשיר השירים, 1923
42. זאב רבן ויעקב שטרק, כרזה לתערוכת בצלאל, הדפס אבן, 1913
43. א. מ. ליליאן, מאי היהודי, מתוך שירת הגטו, 1903
44. א. מ. ליליאן, אברהם, מתוך איורים לספר תנ"ך בגרמנית, 1908
45. א. מ. ליליאן, משה שובר את הלוחות, מתוך איורים לספר תנ"ך בגרמנית, 1908

46. א. מ. ליליאן, כותל הדמעות, מתוך איורים לספר תנ"ך בגרמנית, 1908,
 47. אבל פן, אברהם ושלושת המלאכים, מתוך סדרת תמונות התנ"ך, הדפס אבן, 1923
 48. אבל פן, עקדת יצחק, מתוך סדרת תמונות התנ"ך, הדפס אבן צבעוני, 1923
 49. אבל פן, עקדת יצחק, גירים צבעוניים על קרטון, שנות החמישים

סוגיות לדין

- ◆ הקמת "בצלאל" ב-1906 ע"ש בצלאל בן-אורי – מקים המשכן במדבר
- ◆ האמנות היהודית החדשה כאופציה ליצירת זהות חדשה של העם היהודי המתחדש – אוטופיה?
- ◆ האקלקטיות של "בצלאל", שילוב של תרבות מערבית ותרבות מזרחית ברוח היהדות במטרה לגבש "סגנון יהודי"
- ◆ יצירות בעלות תוכן "יהודי" עם שימוש בסגנונות שונים כדי לתת ביטוי לתוכן היהודי-ציוני מתוך מטרה להדגיש את הרוח היהודית
- ◆ סגנון "בצלאל" כחלק מהרוח הכללית של האוריינטליזם במאה ה-19
- ◆ בוריס שץ (1866–1932) – חוזה "בצלאל", מקימו ומנהלו שימוש באמנות שמקורותיה בתנ"ך ובארכיאולוגיה, מורשת יהודית וטיפוסים מקומיים בסגנון מערבי
- ◆ א.מ. ליליין (1874–1925) – אחד המורים הראשונים בבי"ס לאמנות "בצלאל". בגרמניה אייר את כתב העת "די יוגנד" בסגנון ה"יוגנד שטיל" (אר-נובו), אייר סיפורים מהתנ"ך ונושאים ציוניים בסגנון קווי שטוח, בהשפעת היוגנשטיל, מעורב בסמלים יהודיים וציוניים, צילם נופים ודמויות מקומיים אותנטיים

הצעות למורה

יש לבדוק את מקורות ההשראה וההשפעה על אמני "בצלאל".
 אחרי סקירה של עבודות אמני "בצלאל" ניתן לערוך דיון על "הסגנון של בצלאל".

7.3 אסכולת פריז היהודית

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)

- 50. מארק שאגאל, החתונה (חתונה רוסית), שמן על בד, 1909
- 51. מארק שאגאל, החתונה, שמן על בד, 11–1910
- 52. מארק שאגאל, שבת, שמן על בד, 1910
- 53. מארק שאגאל, אני והכפר, שמן על בד, 1911
- 54. מארק שאגאל, דיוקן עצמי עם שבע אצבעות, שמן על בד, 1912. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
- 55. מארק שאגאל, היהודי האדום, שמן על בד, 1915
- 56. מארק שאגאל, שערי בית העלמין, שמן על בד, 1917
- 57. מארק שאגאל, חתונה, שמן על בד, 1944
- 58. מארק שאגאל, סוכה
- 59. מארק שאגאל, שלושת הנרות, שמן על בד, 1938–40
- 60. יצירת רשות: מארק שאגאל, צליבה לבנה, 1938
- 61. מארק שאגאל, משה שובר את לוחות הברית, שמן על בד, 6–1955
- 62. מארק שאגאל, חלום יעקב, שמן על בד, 66–1960

63. מארק שאגאל, שבטי ישראל, חלונות הוויטראז' בלילה מבחוץ, ביהכנ"ס, הדסה, ירושלים, 1962. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
64. מארק שאגאל, שבטי ישראל, חלונות הוויטראז', פנים בית-הכנסת בבית-החולים הדסה, ירושלים, 1962
65. מארק שאגאל, שבט לוי, פרט מחלונות בית-הכנסת בבית-החולים הדסה, ירושלים, 1962
66. מארק שאגאל, שבט יששכר, פרט מחלונות בית-הכנסת בבית-החולים הדסה, ירושלים, 1962. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
67. חיים סוטין, דיוקן עצמי, שמן על בד, 1918
68. חיים סוטין, תרנגול שחוט, שמן על בד, 1920
69. חיים סוטין, השור הטבוח, שמן על בד, 1925

סוגיות לדין

- ◆ האם היצירות של אמני אסכולת פריז היהודית, שלא ציירו נושאים יהודיים, נחשבות לאמנות "יהודית" או "אמנות לשם אמנות"?
- ◆ מה "יהודי" בסגנונם של ציירי אסכולת פריז היהודית?
- ◆ המשותף לאמני אסכולת פריז היהודית ולסגנונות הקיימים בפריז אצל ציירים לא יהודיים כמו מאטיס, פיקאסו, קנדינסקי ואחרים
- ◆ מוטיבים יהודיים ותחושת תלישות, כחוויה יהודית הבאה לביטוי בציור, נגיעה ביגון, בטרגי ובמלנכוליה היהודית
- ◆ נושאים וביטויים של רגש "אקספרסיוניזם יהודי"
- מארק שאגאל (1887–1985) – מרוסיה לפריז; ציורים מלאי חזיונות של עיירת הולדתו ויטבסק על בתיה, איכריה ובהמותיה צפים בחלל שטוח, ללא אחיזה, צבועים בשלל צבעי הקשת ומעוצבים בצורות גאומטריות או ביומורפיות. שימוש בסגנון הפוביזם והקוביזם בתכנים יהודיים. התמודדות עם בעיות הזהות היהודית

7.4 שנות העשרים

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)

70. נחום גוטמן, רועה העיזים, שמן על קרטון, 1926
71. נחום גוטמן, מנוחת צהריים, שמן על בד, 1926
72. נחום גוטמן, נושאת האלומה, שמן על קרטון, 1926
73. נחום גוטמן, פרדסים ביפו, שמן על בד, 1926
74. נחום גוטמן, שבת בטבריה, שמן על בד, 1928
75. נחום גוטמן, איורים להגדה של פסח – הכנות ליציאת מצרים, 1936
76. נחום גוטמן, איורים להגדה של פסח – המצרים טובעים בים סוף, 1936
77. ראובן רובין, הרוקדים ממירון, שמן על בד, 1926
78. ראובן רובין, סדר ראשון בירושלים, שמן על בד, 1959
79. ראובן רובין, משפחתי, שמן על בד, 1927. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)

80. א. ראובן רובין, ירושלים, שמן על בד, 1925

ב. ראובן רובין, המאורסים, שמן על בד, 1929

סוגיות לדיון

- ◆ האופציה המקומית, תשובה לאמנות יהודית גלותית, שאיבת רעיונות ומוסכמות אמנותיות משורשי המקום, מהתרבות הישראלית המתחדשת ומהפולקלור הערבי
- ◆ התלבטות בין חלוציות ליהדות
 - נחום גוטמן (1898–1980) – מזרחיות תוך התנכרות לגולה
 - ראובן רובין (1893–1974) – ציונות מודרנית-מזרחית תוך התנכרות ליהדות המסורתית

7.5 אמנות כנענית

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)

- 81. אברהם מלניקוב, האריה השואג, תל-חי, 1924
- 82. יצחק דנציגר, כבשים בנגב, ברונזה, 1955–1964
- 83. יצחק דנציגר, הקורבן, אבן חול נובית, 1944
- 84. יצחק דנציגר, שבזיה, אבן חול נובית, 1939
- 85. יצחק דנציגר, מלך הרועים, פלזי, 6–1964

86. משה קסטל, כותל תהילה לירושלים, תבליט מבזלת, 1971

87. משה קסטל, שיר תהילה לגליל, תבליט מבזלת, 1965

7.6 אסכולות שונות באמנות ארץ-ישראל

אמנים

- ◆ יעקב שטיינהרדט (1887-1968) – "גלות" יהודית בחברה הדתית בירושלים
- ◆ מרדכי ארדון (1896–1992) – תוכן מטפיזי בהשראת ההיסטוריה היהודית, עולם הקבלה והזוהר, סימבוליקה ומדרשים
- ◆ שמואל בק (נולד 1933) – סוריאליזם סימבולי טעון במוטיבים יהודיים

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)

88. יעקב שטיינהרדט, מימין: ראש של יהודי, חיתוך עץ, 1913, משמאל: יהודי מתפלל, תחריט יבש, 1917

89. יעקב שטיינהרדט, יהודים מתפללים לאור הנר, שמן על בד, 1920

90. יעקב שטיינהרדט, ערב שבת, חיתוך עץ, 1919

91. יעקב שטיינהרדט, יעקב מברך את בניו, שמן על בד, 1923

92. יעקב שטיינהרדט, סמטה בירושלים, חיתוך עץ, 1934. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)

93. יעקב שטיינהרדט, פליטים, שמן על בד, 1945

94. יעקב שטיינהרדט, למעלה: בית המדרש, חיתוך עץ, 1963, למטה: הרבי, חיתוך עץ, 1963

95. אנה טיכו, מימין: עולה חדש מזרחי, פחם, ירושלים, 1928. משמאל: מתווה לאיש זקן, עיפרון, ירושלים, 1933
96. אנה טיכו, ירושלים העתיקה, רישום, 1931
97. אנה טיכו, סלעים ליד מוצא. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
98. יוחנן סימון, שבת בקיבוץ, שמן על בד, 1947
99. נפתלי בזם, התקבצות הפזורים, אקריליק על אזבסט, 1971. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
100. נפתלי בזם, שער האריות, 1976
101. אברהם אופק, יונה הנביא, ציור קיר, אקריליק, 1973
102. **מרדכי ארזון, טריפטיכון לנופלים, שמן על בד, 1955-6**
103. **מרדכי ארזון, בפאתי ירושלים, שמן על בד, 1962**
104. יוסל ברגנר, מוות במשפחה, שמן על בד, 1956
105. יוסל ברגנר, חזרה לטולדו, שמן על בד, 1984
106. **א. שמואל בק, פרדס III, שמן על בד, 1944**
- ב. שמואל בק, שמע ישראל, שמן על בד, 1991**
- ג. שמואל בק, הגטו של ההסטוריה היהודית, שמן על בד, 1976**
107. בני אלקן, המנורה בגן הכנסת, ברונזה, ירושלים, 1948-56

הצעות למורה

מומלץ לערוך דיון ביחס לזהות של אמני ישראל – האם היא יהודית, ישראלית או אוניברסלית? אחרי היכרות עם אמנים יהודיים וישראלים, ועם הזרמים המרכזיים באמנות המודרנית, אפשר לבדוק מי מבין האמנים היהודיים מציג ביצירותיו תפיסה סוריאליסטית, מי מביניהם מאמץ סגנון ריאליסטי, אקספרסיבי, קוביסטי, מופשט, ועוד.

7.7 אמנים יהודיים מודרניים בארצות-הברית

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)

108. ברנט ניומן, הציווי (The command), שמן על בד, 1946
109. ברנט ניומן, ברית (Covenant), שמן על בד, 1949
110. ברנט ניומן, השם II (The name), שמן על בד, 1950
111. מרק רותקו, ללא כותרת, שמן על בד, 1951
112. מרק רותקו, כתום וצהוב, שמן על בד, 1956
113. **ג'ורג' סיגל, כיכר טיימס בלילה, מיצב גבס עם רדי מייד, 1965. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)**
114. **ג'ורג' סיגל, האיטליז, מיצב גבס, עץ, פלסטיק ורדי מייד, 1965**
115. **ג'ורג' סיגל, השואה, מיצב גבס, עץ וחוטית תיל, 1983**
116. **ג'ורג' סיגל, עקדת יצחק, מיצב גבס (המודלים האנושיים הם מנשה קדישמן ובנו), 1973**
117. ז'אק ליפשיץ, אם וילד II, יציקת ברונזה, 1949
118. ז'אק ליפשיץ, קורבן, יציקת ברונזה, 1948

119. ז'אק ליפשיץ, כפרות, יציקת ברונזה, 1943

סוגיות לדיון

- ◆ מה "יהודי" בציור של אמני אסכולת ניו-יורק?
- ◆ ברנט ניומן (1905–1970) – ניסיון להשתחרר מהגשמיות הטעונה, בחירה בערכיות רוחנית. ה"נשגב" כחויית האין-סופי. אידאות מטפיזיות במילים עבריות
- ◆ ציירי שדות הצבע
- ◆ בעיית הזהות של אמנים יהודיים וישראלים – בין כאן ושם

7.8 הזהות היהודית באמנות ישראלית מודרנית ועכשווית

רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)

- 120. אבשלום עוקשי, תיקון חצות, שמן, אקריליק ופוליוויל על בד, 1962
- 121. אבשלום עוקשי, ממעמקים קראתיך יה, שמן, אקריליק ופוליוויל על בד, 1963
- 122. אריה ארוך, רחוב אגריפס, 1964
- 123. אריה ארוך, משה רבנו מסרייבו, שמן על בד, 1955
- 124. אריה ארוך, "הבריאה" מהגדת סרייבו, שמן על בד, 1966
- 125. אריה ארוך, "הגדת של פסח", רדי-מייד וטכניקה מעורבת על מסגרת עץ, 1967
- 126. נתן רפפורט, גווילי אש, יציקת ברונזה, נס הרים, 1977
- 127. יעקב אגם, מצעד הזמן, תבליט אלומיניום צבוע, 1970. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
- 128. יעקב אגם, כוכב השלום, שמן על אלומיניום, 1994
- 129. מיכאל סגן-כהן, כותונת פסים, אקריליק על פח וברד, 1981
- 130. מיכאל סגן-כהן, שם, אקריליק על בד, 1982
- 131. מיכאל סגן-כהן, לוויתן, אקריליק על בד, 1983
- 132. מיכאל סגן-כהן, היהודי הנווד, אקריליק על בד, 1985
- 133. מנשה קדישמון, עקדת יצחק, פלדת קורטן. נמצא בערכה של תכה"ל "היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני" (1 יח"ל)
- 134. מנשה קדישמון, כבשים וגזעים ורודים, מיצב טבעי, 1983
- 135. מנשה קדישמון, עצים, ברזל צבוע, 1975
- 136. מנשה קדישמון, שמונה עצים בנגטיב, ברזל צבוע, 1981
- 137. מיכל נאמן, עצי אור, דיפטיכון, טכניקה מעורבת על בד, 1993
- 138. מיכל נאמן, מט"ח זהב/ממטרות זהב, דיפטיכון, טכניקה מעורבת על בד, 1993

סוגיות לדיון

- ◆ אמנים חילוניים המתמודדים עם שאלות האלוהות, האינסוף, הרוחניות, הקודש
- ◆ טלטלה בין דתיות ובין חילוניות
- ◆ שיח ושיג עם המסורת היהודית, התייחסות למקורות
- ◆ האמנות המושגית כתשובה לחיפוש דרך

7.1 בתי-כנסת מודרניים**רשימת תמונות להדגמה ולניתוח (J.A.M.)**

139. רם כרמי, בית-הכנסת של האוניברסיטה העברית בהר הצופים, ירושלים. חסר
140. בית-הכנסת דמוי פטרייה בגבעת רם, ירושלים
141. יוסף נויפלד, בית-הכנסת של בית החולים הדסה עין-כרם, ירושלים (עם חלונות שאגאל) – שקופיות 63–65
142. בית-הכנסת ע"ש רקאנטי, "היכל יהודה", (דגם הקונכיה), אדריכלים טולדנו ורוסו, 1980
143. פרנק לויד רייט, בית-הכנסת "בית שלום", אלקינס פארק, פנסילבניה 1959